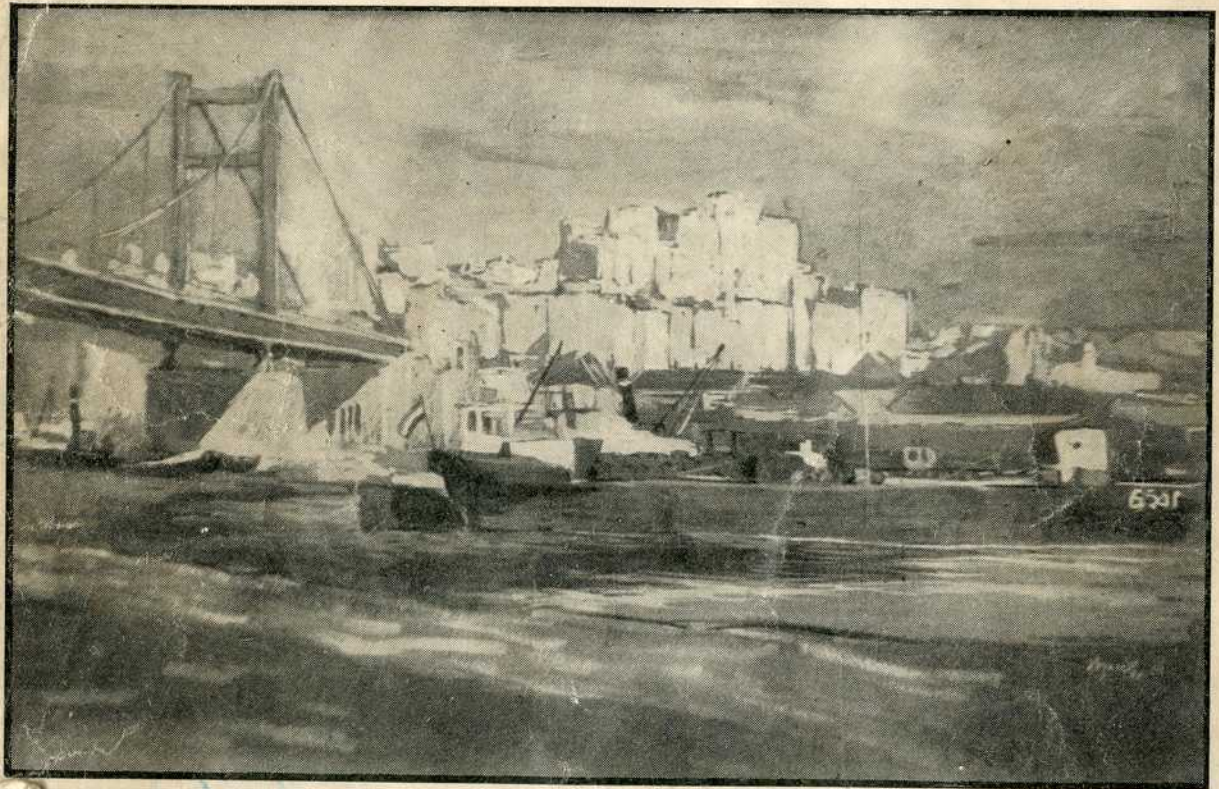

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
7168
WWW.UNILIB.RS

2 168

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Бр. 2

ФЕБРУАР

1941

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

И. Б. 114331

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 2 Година LIX	Редакциони одбор Д-Р ЈОВАН РАДОНИЋ, БУДИМИР ШВАБИЋ, Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ, Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, ПАВЛЕ КАРА-РАДОВАНОВИЋ, НИКОЛА ПРЕМОВИЋ, КОНСТАНТИН САВАТИЈЕВИЋ, Д-Р ЖИВАН ЛУКИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ И Д-Р МИЛОРАД ЈАНОШЕВИЋ Уредник БУРО БАЊАЧ	Фебруар 1941 година
----------------------	---	-------------------------------

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Проблем изградње насеобина у нашој престоници — Инж. Лазар Костић, пот-претседник Општине града Београда	55
Карађорђево оружје (колико је од њега очувано и где се оно данас налази) — Константин-Кока Саватијевић	57
Једна тековина Београдске општине од општег културног значаја (Фонд за споменике, скулпторске украсе и обележавање историских места у Београду и околини) — Љубомир Ж. Јевтић	61
Београду је потребан зимско-спортски стадион са вештачким ледом и модеран пливачки басен у центру града — Љубомир Вукадиновић	64
План за цвећарице на Новом гробљу (На основу чланка г. Павла Кара-Радвановића у бр. 1 „Б. о. н.“ 1941, стр. 14)	68

(I)

Прилози за историју Београда:

Опсада и пад Београда 1521 године — Јован Максин	69
Сто шест година живота Државне штампарије у Београду — Драг. Ј. Ранковић	77

Портрети београдских уметника:

Сликар Вељко Станојевић — Звонимир Кулунџић	82
---	----

Књижевни додатак:

На београдском гробљу (сећање на две београдске књижевнице) — Марија Роца	92
---	----

Културна хроника:

Посета Њ. Кр. Вис. Кнеза Николе градском Доду културе — Д-р М. И. А.	91
--	----

Уметничка хроника:

Две изложбе младих (Изложба Александре Божић и Бојане Бекљанов) — Изложба Сабахадина Хоџића — Звонимир Кулунџић	97
---	----

Некролог:

Милош П. Радојловић — Константин-Кока Саватијевић	98
---	----

In memoriam

Станоје Станојевић	100
--------------------	-----

Слика на корицама: **Поглед на Београд**, уметнички рад г. Сабахадина Хоџића. (Са изложбе у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“)

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Изазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Општине града Београда.

Претплата: годишње 150—, полугодишње 80— динара. Појединачни број 10— дин.

Цена огласа: Цела страна 800—, пола стране 500—, четврт стране 300— дин. Огласи на корицама се дислоцирају на посебним тарифама.

Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.

Уредништво и администрација: Краљеб трг 5 I — Телефон 26-242.

Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Ручно писани се не браћају.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

„...аља“
 ...ок није
 Значи, да
 ...се дисло-
 ађених насео-
 ...и изискује је-
 и техничка осно-
 1*

10000

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Чланци и студије

Проблем изградње насеобина у нашој престоници

Док у напреднијим државама видимо, да је станбени проблем социјално слабих и незбринутих слојева друштва у привредним центрима сматран за најактуелнији социјални, комунални, па чак и државни проблем, који је послератно време избацило на порвшину, па се решавању тога проблема приступило са оном озбиљношћу, коју оно по замашности заиста и заслужује, у нашој престоници се може констатовати једна сасвим изнимна појава. Због многобројних пречих потреба у обнављању ратом опустошене земље, ни наша престоница није стигла, да у решавању проблема насељавања пође пуном снагом и изведе на чистину једно, са општег социјалног и културног гледишта, тако важно питање.

Може се рећи, и после толико протеклог времена, да је наша престоница по овом питању тек на почетку почетка. Приватна иницијатива и самопомоћ, којој је било силом прилика препуштено досада решавање овог важног проблема, није могла такође показати резултате смишљеног планског рада и организације. Она је шта више компликовала цело питање, остављајући на решење меродавном форуму не само стварање нових насеобина, него и расплитање замршених питања приватно-правне природе.

Насеобине као „Јатаган Мала“, „Пиштољ Мала“, даље на Макишу и т. д., које су изникле на очима и чак потпором власти, резултати су и израз свих недаћа послератних, које се нису могле или нису умеле како треба до данас санирати. И ако су оне по општем схватању, ругобе у сваком погледу за нашу престоницу, ипак претстављају извесну вредност, у размери утрошеног рада, материјала и капитала од стране у већини сиромашне класе нашег друштва. Настало је дакле силом прилика отворено стање укрштених интереса, које треба довести у склад, када се жели и хоће коренито и дефинитивно решити питање једног постојећег насеља. Проблем, дакле, није ни лак ни прост, а решавање његово изискује много напора и одлучне воље.

Станбени проблем је уопште у нашим градовима па и нашој престоници послератно чедо. Изазвало га је огромно повећање становништва, које је тражило нове изворе зараде и егзистенције у предратним центрима. Код варошког становника станарина претставља најважнији елемент животног стандарда, јер од ње зависи шта ће и колико остати од зараде за живот и

оджање породице. Није данас никакво чудо да регулисање станбеног питања засеца у сам живот нашег друштва и постаје за њега животна питање. Оно задире у интересе породице, а оскудица станова приморава да се одржава на дневном реду.

Да би се стало на пут овом социјалном злу, да би се оно могло правилно решавати, истиче се као непосредна и најхитнија потреба стварање што већег броја добрих и јевтиних станова, чиме ће се покрити не само стварна и акутна потреба за новим становима, већ се од тога може очекивати и што скорије опадање цене станова.

Решење овог питања свакако условљује земљиште и новац. Високе цене земљишта као и коштање грађења у центру вароши изискује такво улагање капитала да се и не помишља на овакво решење питања. Стога се набављање земљишта мора потражити на периферији, где је земљиште знатно јевтиније, погодније за изградњавање, пројектовање улица, уређење саобраћаја итд. Ипак, без сваке сумње, набављање и овог земљишта, као и подизање потребних домова, може се извршити са успехом само онда ако се има на расположењу знатан капитал. Стога за остварење овог услова мора у акцију ступити држава, која је по својој моћи капитала позвана да проведе и изврши одредбе сваке материје која додирује породицу а понајпре домове, чврсте подлоге домаћег живота, главне стубове, који носе нашу целу државу и друштвену зграду. Њој лежи у интересу решење овог питања и само она може културним и санитарним интересима становника одговорити и тако себе одржати на нивоу једне културне, модерне, савремене државе.

Специјално за нашу престоницу мора се узети у обзир комбинација изградње неколико насеобина у разним крајевима Београда. Зато се поставља питање: шта све и како треба припремити што је потребно за извођење правилно утврђеног посла?

Збрисати „Јатаган малу“ и друга „дивља“ насеља у једном потезу немогуће је док није спремљен кров за њихове становнике. Значи, да се најбже може доћи до циља ако се дислокација изврши у неколико изграђених насеобина.

Свака насеобина сама по себи изискује једну озбиљну студију. Економска и техничка осно-

ва целог задатка мора бити прецизирана. По примерима напредних народа, свака се насеобина мора посматрати понаособ. На тај начин ће се доћи до практичне разраде модерног типа дома, разне величине, који ће одговарати и нашем поднебљу и свима захтевима модерне технике, са обележјем специфично наше расне културе и архитектуре.

Зодовољити све услове, који се траже по данашњим и будућим потребама насеобине, према стандарду живота, а поред тога цео пројекат базирати на реалном рачуну економских могућности остварења и срачунате рентабилности објеката, јесу услови који захтевају озбиљно процењивање читавог комплекса питања. Отуда је за правилно решење проблема изградње насеобина по овим напред поменутих принципама потребно пре свега имати на уму ове директиве:

1. — На основу статистике извршити кате-

горисање становника по породичном и брачном стању њиховом;

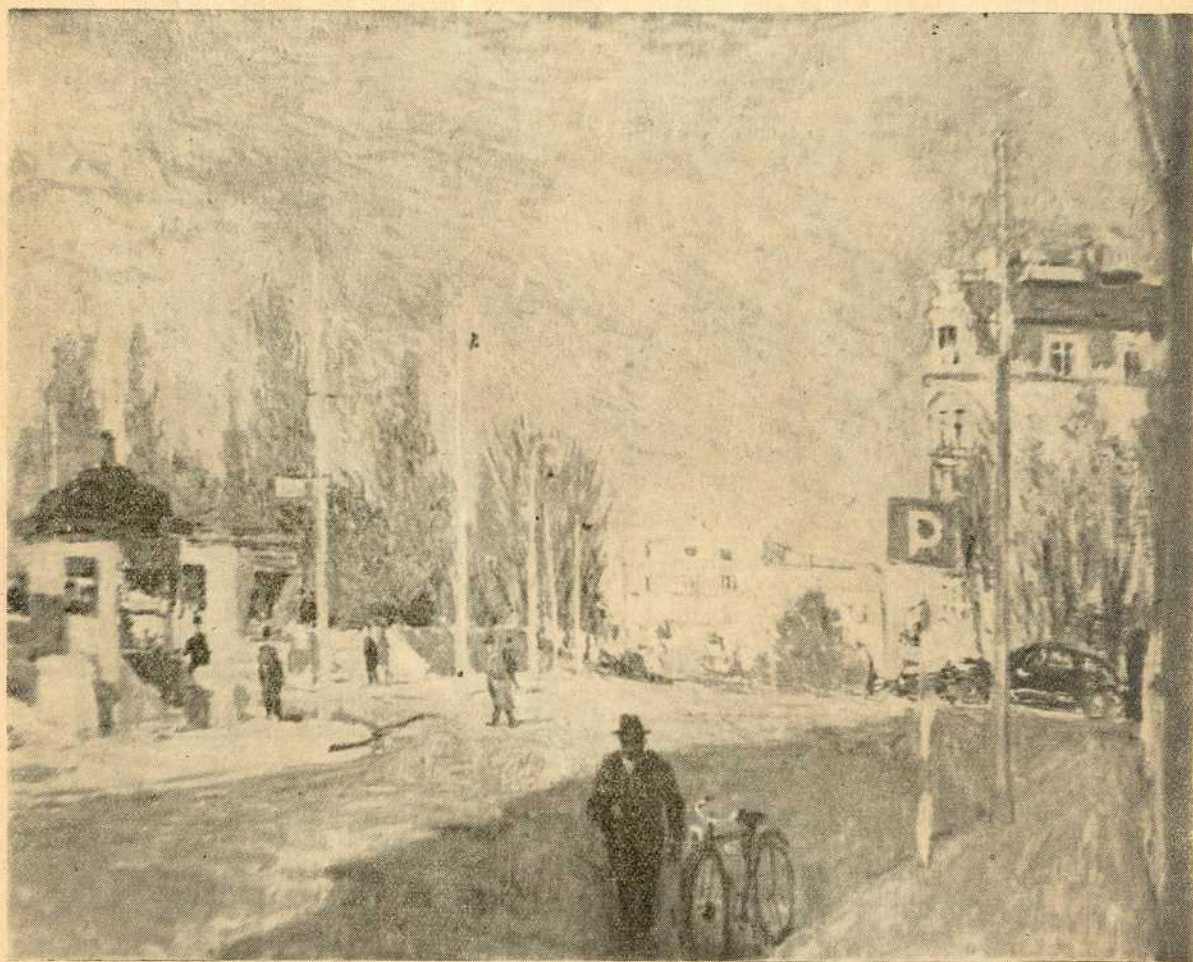
2. — Утврдити тачну и реалну економску моћ сваког становника у погледу плаћања кире;

3. — На основу уложеног капитала утврдити висину коштања стана;

4. — Према утврђеној економској основи рентабилитета и груписању становника наћи најповољније техничко решење, слободним избором грађевинског материјала и начина изградње, а у границама утврђених принципа.

Са које стране ваља прићи решавању овога компликованог проблема, питање је које задаје посла свима који су позвани да се тиме позабаве. Но несумњиво је једно — интереси заједнице морају бити пресудни и у овом питању.

Инж. Лазар Д. Костић
потпретседник Општине
града Београда

Сабахадин Хоџић: Београд (улица Маршала Пилсудског)
(Са изложбе у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Карађорђево оружје

— Колико је од њега очувано и где се оно данас налази —

Као што је познато све наше устаничке војводе из оба устанка у почетку осамнаестог века, имали су поред изванредних хатова и драгоцене и скупоцене најбоље оружје онога доба. И коњи и оружје, па често и скупоцене златом искићене војводско рухо, били су у већини случајева плен у крвавим бојевима отет од турских паша и босанских бегова. На жалост, много од тога је нестало, изгубљено и развучено у иностранство, тако да је мало сачувано у музејима и нешто у породицама, које су већим делом изумрле.

Урош Кнежевић: Карађорђе
(из Музеја Кнеза Павла)

Карађорђе као Врховни Вожд, као први међу војводама, и ако је познато да се није радо китио ни гиздао, имао је, такође мерак на скупоцене оружје. Од тога је нешто очувано и до наших дана и ако је то слабо познато широј јавности.

Трагајући за тим где је сада Карађорђево оружје, наишли смо на једно откриће објављено пре више од сто година.

Сербске Народне Новине Теодора Павловића, које су излазиле у Пешти од 1838 до 1847 године, у броју 67 за 1844 годину доносе о оружју Вожда Карађорђа овај допис из Лике:

„У капетана Ножанића, Удбинске компаније, Личке регименте, налази се пушка Шиба сребром извезена, и у обрбаше сержана Лички, Меде Скорупа, из села Церје, Смиљанске компаније, налази се анџар Црнога Ђорђа, Србије избавитеља. Кад је Ђорђе у тринајестој години текућег столетија из Србије у Цесарију прешао, буде у Митровици од Пишкорца, капетана од управитељства гостољубиво примљен, и дарује овоме при растанку и опроштају за знак благодарности и пријатељства своју пушку и анџар. Пишкорац умре у Карлштату (Карловцу) у пензији, а син његов Данило, фендрик Личке регименте, дарује оба та адиђара свом пријатељу капетану Ножанићу, који и данас пушку, као највећу драгоценост држи, а анџар даде Меду Скорупу, с ким је негда скупа служио и с њиме се добро пазно, да га носи за појасом за украшеније, и да се поноси. — Ово господине зато јављам, што мислим да би вредно било пазити, да не би те две драгоцености, које су до сад за свети залог пријатељства служиле, данас сутра у недостојне руке пале, или се како сфердале.”

На жалост нисмо ништа могли из прегледаних записа сазнати, шта је после било са овим реликвијама, нити где се оне сада налазе.

Карађорђевог оружја, осем овога, има у дворској ризници и у Музеју Матице српске у Новом Саду. Оружје које се налази у Матици, сигурно је оригинално, а даровао га је сам блаженопочивши кнез Александар.

Када је Вожд мученички убијен у зору на дан арханђела Гаврила, 13 јула (по старом календару) 1817 године, у Радовањском лугу, убице су покупиле његове ствари и предале их кнезу Милошу. Од оружја била је ту и Вождова сабља, коју му је даровао руски цар Александар I. На сабљи је било изгравирано: „Заштитнику православија, вери и отечества”.

Ову Карађорђеву сабљу је кнез Милош собом понео када је 1839 године напустио престо и Србију. Доцније ју је поклатио Кнезу

Михаилу. Овај је корице дао украсити бриљантима и пасао ју је само у изванредним свечаним приликама, када је облачио богато владарско рухо. После кнежеве смрти, неко је ову скупоцену сабљу заложиио у Бечу и пошто је није нико о року откупио, сабља је продата на лицитацији. Где је она сада није нам познато.

Другу једну Карађорђеву сабљу купио је славни наш песник Владика Раде у Бечу 1837 године и испевао јој је у свом „Пустињаку Цетињском” ову песму:

Сабљи бесмртног Вожда Карађорђија
коју сам купио у Бечу 1 јунија 1837 године.

Оружје свештено, вјенчано са славом!
С каквијем вострогом тебе данас виђу,
Каква ли ми чувства душу потресају!
Плачући те славим, с уздицањем гледам,
Кад ми на ум дођу твоја дела страшна;
Кад си у рукама вожда и витеза
Кроз полкове густе тирана љуцкога
Сијевала страшно, и крвљу се мила —
Подижући Србство, круну му ишћући.
Ти си властвовала на равнинама бојним;
Пред тобом је Стамбол — бич народа — дрхта;
Од твојега звука и моћна удара

Тресла се је лука, премрска планета.
Ти светињо наша од српског триумфа!
Вјечно ћеш ми бити знаком спомињања
Великијех дјела оца отачаства;
Ја ћу тебе хранит као киту праву
Од невехлог вјенца рода избавника.”

Ову сабљу Карађорђеву Владика песник поклонио је доцније сину Карађорђеву, кнезу Александру Карађорђевићу, а кнез ју је са другим историским драгоценостима поклонио Матици српској у Новом Саду 1873 године. Ова сабља у Матици је она којој је Његош певао оду.

Кнез Александар, као велики добротвор и легатор Матице српске у Новом Саду, дао је овој на сохрањење средином 1873 године поред ове сабље од Карађорђева оружја и дугу пушку, две његове мале пушке даницкиње, Карађорђев јатаган, две златне паласке и ножић, којим се Карађорђе лично служио за своје потребе. Ово оружје је Вожд у једној од првих устаничких борби задобио од неког на гласу турског јунака. Сабља Карађорђева се 1813 године изгубила. Владика Раде је на њу случајно 1837 године у Бечу наишао, купио је и Карађорђеву сину Александру на дар послао.

Интересантно је поменути да је ножићем,

Вељко Станојевић: „Избор Вожда Карађорђа“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који је Карађорђе увек за силом носио, његова ћерка Сара одсекла Карађорђу перчин, који је Карађорђе, као и сви мушкарци његова доба у Србији носио све до устанка. Иначе се Карађорђе овим ножићем служио за све своје потребе па се њиме и бријао.

Осем овога Карађорђево оружја кнез Александар је истом приликом поклонио Матици и један мач, који је припадао војводи попу Луки Лазаревићу. На мачу је изгравиран натпис с једне стране: *Vivat Carolus VI.* а с друге: *Vivat Printz Eugenius.* Мач је овај задобио поп Лука од неког босанског бега у битци на Мишару.

приказана колиба у радовањском лугу у којој поред Карађорђа лежи и кум му војвода Вујица Вулићевић. У цик зоре два момка кума — невере упадају и један удара Карађорђа у сну сикиром по глави. Карађорђе, пренувши се као рањен лав, дохвата за сабљу, а убица бежи. Вујица задовољан зликовачким погледом вири испод свога ћурка задовољан успехом свог недела. За то време други Вујичин момак сикиром убија Карађорђевог момка Наума у моменту када се овај наднео над поток да се умије. Кроз густо грање старог дуба пробијају се први зраци зоре, која свиће. Лик Карађорђев на овој слици верно је погођен.

Ђура Јакшић: „Смрт Карађорђева“ (из Музеја Кнеза Павла)

Поред овога Карађорђевог и поп Лукиног оружја, кнез Александар је истом приликом даровао Матици српској за њен музеј и Карађорђев оригиналан лик рањен у Петровграду и лик Карађорђевице Јелене из познијег времена, као и слику која представља трагичан крај Војда у радовањском лугу. Ову историску слику радио је по спису Исидора Стојановића у Пешти 1863 године мађарски сликар М. Тан.

Слика је сачувана и налази се у Музеју Кнеза Павла.

Та Танова слика смрти Карађорђево велика је и врло интересантна. На платну је

Као што је познато кум-убица војвода Вујица недалеко од места свога злочина подигао је цркву „Покајницу“. Народ из околине подигао је после светског рата нов храм „Захвалницу“ поред самога места Карађорђевог погибије.

И наш славни песник Ђура Јакшић, који је познат и као даровит сликар, израдио је године 1862 на платну, по поруцибини д-р Јована Андрејевића из Новог Сада, *Смрт Карађорђевог*. Ондашњи наш најбољи књижевни часопис чувена „Даница“ у броју 24 од 1862 г. пише о овој слици: „Композиција је величанствена, изведена дивно. Утисак што га

ова слика причињава на гледаоца неописан је: део један — крвав део српске историје развија му се пред очима." Ову Јакшићеву слику купио је за 500 форинти кнез Александар и дао је у Пешти умножити, те се још и данас може видети у старим српским домовима у Војводини.

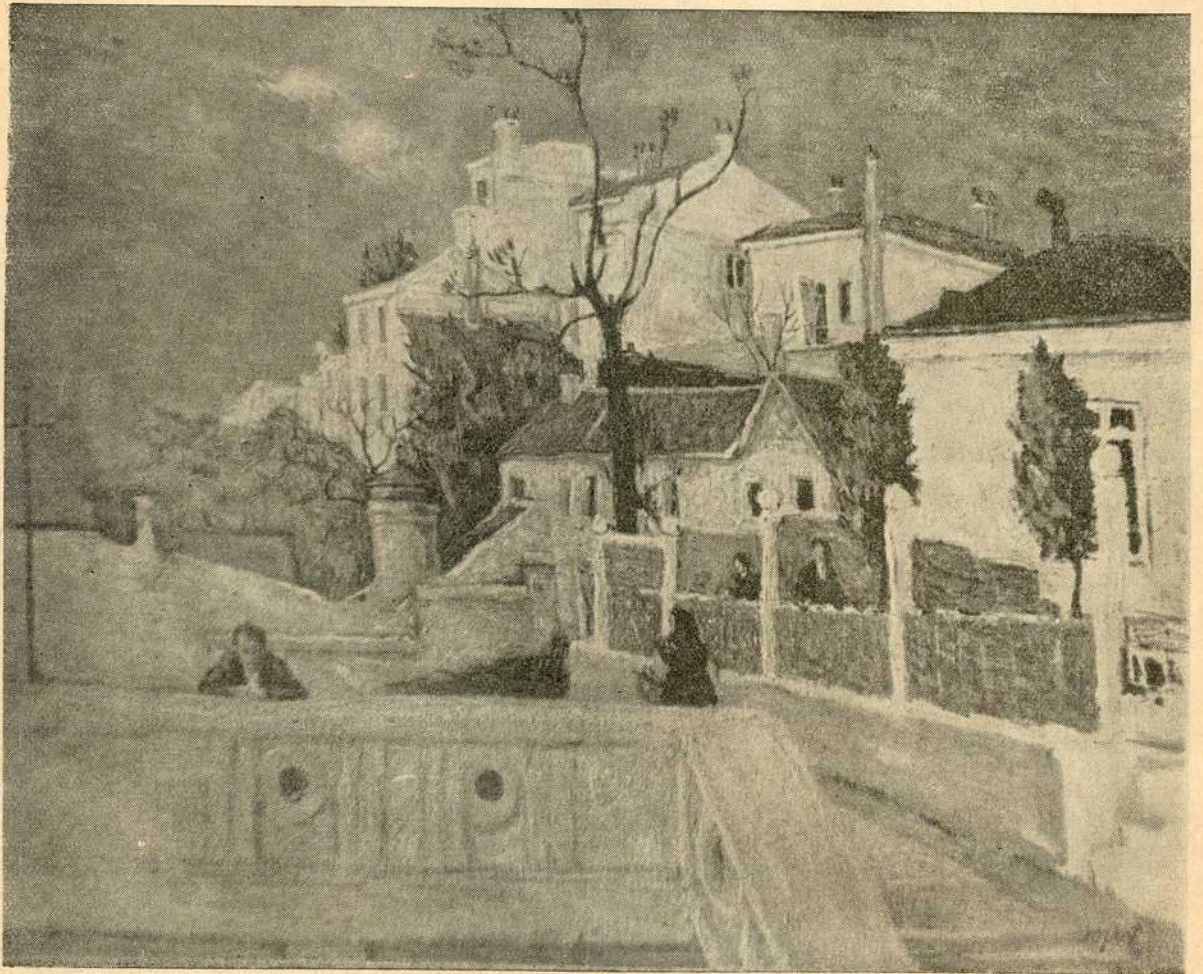
Завршавајући овај чланак, који је писан по историским документима, жалимо да о многом другом Карађорђевог оружју нисмо могли наћи податке. Познато је још једино то, да је пок. Милош Дамњановић инжењер, начелник Министарства грађевина, блиски рођак Кара-

ђорђевића по женској линији, који је пре двадесетак година умро без директних потомака, јер је био нежења, имао неколико комада Карађорђева оружја. Ко је пок. Дамњановића наследио и где је сада то оружје није нам познато.

Од г. Добр. М. Павловића, управника Карађорђевог дома у Рачи Крагујевачкој, добили смо обавештење да, по његовом сазнању, Милан Јовановић, земљорадник из Вишевца, има два-три примерка оружја (сабљу и др.) који су припадали лично Карађорђу.

Константин-Иока В. Саватијевић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Сабахадин Хоџић: Прилаз мосиу Краља Александра I на Сави. (Са изложбе у Уметничком павиљону „Цвијете Зузорић“).

Једна тековина Београдске општине од општег културног значаја

— Фонд за споменике, скулпторске украсе и обележавање историских места у Београду и околини —

У низу крупних мера, остварених у последње време у комуналној политици Београдске општине, прошло је скоро незапажено стварање једне значајне установе — „Фонда за споменике, скулпторске украсе и обележавање историјских места у Београду и ближој околини”, који је установљен Правилником донетим на седници Градског већа од 1 марта а измењеним мало на седници од 16 септембра 1940 г. Функционисањем овог Фонда, ако се његови многоструки задаци буду остваривали по замисли његових иницијатора, биће културно улепшан лик Београда, биће истакнуте и подвучене његове историске црте и са дужним пијететом, у виду уметничких споменика, биће обасјана имена великих наших синова, који су кроз векове, било пером или мачем, стварали и изграђивали њену данашњу величину и лепоту. Зато нам изгледа неопходан бар један кратак приказ Фонда, његових циљева, средстава и поступка којим ће се ови циљеви реализовати.

Задатци Фонда обележени су и лимитативно побројани у чл. 1 Правилника. Фонд ће служити: за подизање споменика заслужним људима (владарима, уметницима, јавним и националним радницима и лицима заслужним за Београдску општину); за естетско украшавање града и ближе околине вајарским радовима; за обележавање историјских места у Београду и околини; за чување и оправке свих горе побројаних објеката.

За остваривање ових многоструких узвишених задатака предвиђају се у чл. 2 Правилника следећа средства: кредит предвиђен буџетом Општине града Београда за подизање јавних споменика, за обележавање историјских места и за скулпторске украсе Београда, који се на почетку буџетске године предају Фонду; дотације државе, општина и других јавних установа у ове сврхе; приходи од имовине Фонда; поклони и легати; разни неподвижени приходи.

Према члану 3 Правилника: сва имовина Фонда водиће се на специјалном рачуну у књигама Градског поглаварства. Новац, хартије и ствари од вредности повериће се на чување Општинској штедионици и заложном заводу града Београда, који ће отворити у својим књигама специјалан рачун, преко кога ће се књижити сви приходи и расходи Фонда. А према чл. 4 Правилника: Фондом рукује

претседник Градске општине. Издатци из Фонда вршиће се на основу одлуке претседника Градске општине а на предлог Културног одбора. За израду и откуп објеката чија вредност износи преко 100.000 динара, потребна је одлука Градског већа.

Побројани задатци Фонда претстављају један читав културни програм. У оном реду не зна се који је значајнији, који је прешнији од тих задатака за уздизање наше престонице на ниво европског културног града. Скоро сви наши знаменити људи, уколико нису поникли у Београду, прошли су кроз њега, у њему су живели, формирали се и стварали. Нема нашег војсковође чије име није везано за Београд неком важном цртом његовог животног дела, нема политичког и јавног радника чија национална делатност бар у извесном периоду није потицала из Београда, а већина наших књижевника и уметника у Београду, под његовим поднебљем, били су инспирисани за своја духовна стварања; а многи од њих су богатој прошлости Београда и његовој сјајној будућности посветили најлепше странице свог уметничког дела. Шта је лепше од замисли твораца Фонда, да захвално сећање на те читаве генерације наших знаменитих људи, који су кроз Београд прошли и у њему за собом оставили неизгладиве трагове свога духовног дела, изразимо у виду уметничких споменика посвећених њиховој успомени, који ће красити престоницу као што је и њихова дела красе.

У којој мери је досад овај дуг остао неиспуњен најбоље казује поређење неизмерног броја знаменитих људи, заслужних за државу и народ уопште и за Београд посебно, са незнатним бројем споменика у Београду им подигнутих и то, у главном, приватном иницијативом. Празнина је велика, њу треба што пре испунити. Калемегдан и други паркови, многа раскршћа и тргови београдски чекају да приме бројне уметничке споменике, који ће нама и онима у будућности, кроз своју уметничку лепоту, говорити о делима оних којима Београд, као и цела држава, дугује за свој данашњи полетан развитак и снажан процват. Ход Београђана за свакодневним послом и њихове шетње треба да се крећу у оквиру и сенци споменика који би оличавали владаоце ослободилачке династије, неустрашиве војсковође и ратнике, најбоље претставнике

наше науке, племените песнике, књижевнике и уметнике, од којих многи почивају данас у заборављеним и необележеним гробовима престоничког гробља, или далеко од Београда. Да Фонд има за свој задатак само остварење овог одужења знаменитим људима целе нације уопште и престоног града посебно, то би било довољно да га окарактерише као једну велику тековину у комуналној политици Београдске општине. Међутим, то је само један од његових задатака. Ни други по својој важности не заостају за првим.

Естетско украшавање града и његове ближје околине вајарским радовима претставља други задатак Фонда. То је битни елемент у стварању и изгвађивању уметничког лика једне вароши. Вајарски радови расути по великом граду уносе ведрину у огромне блокове његових кућа. Без тих украса, велике вароши, и кад су најпоавилније изграђиване, пружају једнолику слику, одишу хладноћом, као да су без срца, а људи, ношени великоварошким волтогом и тршени животном борбом, немају на чему да одморе уморан поглед и да загреју душу. У једном великом граду, са стотинама хиљада становника, — а те одлике је Београд већ стекао, — неопходни су, скоро као и светлост сунца, чисто уметнички споменици, који ће својом хармонијом и узвишеном лепотом да зраче и да оплеменеју људе. Париз — „град светлости“ — свакако најлепши на свету, — може ли се и замислити без оног обиља вајарских радова који га красе, од којих су неки у целом свету познати. Најплеменитије и најлепше црте у неупоредивом лику француске престонице су дивни уметнички споменици, толико речити у свом вечном ћутању, на које човек наилази свуда, у зеленилу паркова, на раскршћима великих булевара, у мирним и повученим улицама и на париским гробљима, тим бравистима ишчезлих милиона људских створења. Колико људи, колико генерација се одморило и разведрило у Луксембуршком врту пред племенитом лепотом оних вајарских радова што претстављају разигране и распеване фауне, или пред „Медичијевом чесмом“, која одише поезијом пуном мистерије. Ко није уздрхтао пред динамичном и полетном лепотом оне незаборавне групе — „Одлазак добровољаца“ од Рида, исклесане на „Триумфалном луку“. А дело Карпоа „Игра“ на улазу у Оперу, саздано од снаге и љупкости, остало је кроз многе деценије непресушни извор најчистијих емоција за хиљаде и хиљаде пролазника на том светском раскршћу. Па онај споменик — „Мртвима“ од Бартоломеа на улазу у Пер Лашез — главно париско гробље — својом неизгладивом упечатљивошћу јаче потсећа посетиоце гробља на краткоћу и пролазност овоземаљског живота него и сами гробови.

У овом погледу Београд је сасвим сиромашан, на прсте се могу избројати прави у-

метнички споменици наше престонице. Ова оскудност коју правдају стотине разлога, од скора није тако упадљива, њу покрива грандиозни Мештровићев споменик „Незваном јунаку“, који са врха Авале баца на престоницу светлост своје вечне лепоте. Још два Мештровићева дела: „Победник“ и „Споменчк захвалности Француској“ доминирају у сполном уметничком богатству престонице, које је тек у стварању. Још од пре рата Калемегдан је украшен Роксандићевим кипом „Човек са змијом“, чија грчевита лепота као да временом постаје све изражајнија, тако да ће се то истински уметничко дело истицати и онда када не буду тако усамљено у главном престоничком парку. Београдско гробље обилује богатим гробницама, а оскудно је уметничким споменицима. У монотonoј и тужној слици нашег гробља издвајају се својом лепотом, пуном мира и утехе, Росандићев споменик Драшковићу и споменик на породичној гробници вајара Ђоке Јовановића, који је дело самог уметника, названо од њега „Моја туга“.

И на овом пољу, — украшавање престонице вајарским радовима, — делатност Фонда може да буде благотворна. И овај задатак сам за себе, као и онај први, довољан је да покаже од коликог је значаја и од какве важности за Београд недавно створен Фонд.

Обележавање историјских места, што претставља трећи задатак Фонда, има исто тако своје велико значење. Кроз ово обележавање да се сагледати развој вароши у њеној историској перспективи. Обележавањем се евоцирају минули даљи или ближи историски догађаји, истичу се историски датуми, отимају се од заборава и предају на чување будућим нараштајима места на којима се десила велика историска збивања. Самим остварењем предњих задатака постиже се и испуњење овог трећег. Јер најтрајније и најубедљивије обележје једног значајног историског догађаја је сам споменик који оличава водећу личност тога догађаја, или чисто уметнички споменик, подигнут на месту самог догађаја, који кроз своју хармоничну лепоту велича и слави догађај.

За Београд, за његово тло, које је кроз векове бивало поприште најразличитијих догађаја, испуњење овог задатка је од нарочите важности. У непрекидном ланцу историских догађаја, који се вишеструко опасујући нашу престоницу протеже од далеких времена до недавне прошлости, има тако крупних и знаменитих, не само за Београдску општину него и за нашу националну целину, да нам основни дуг и пијетет императивно налажу достојно обележавање оних места у Београду на којима су се ти догађаји збили. До сада и овде, због истих разлога као за предње задатке, скоро није ништа учињено. Да не идемо даље у прошлост, у сред престонице је ничим обележена Крсмановићева кућа, у којој је 1 децембра 1918 године проглашено наше Уједи-

њеће. Зато је и на овом пољу желети што већу и обилнију активност Фонду.

Одмах се поставља питање средстава за остварење побројаних многоструких задатака. Без сигурних средстава за њихово реализовање то би биле само лепе жеље, које би остале мртво слово на хартији. И иницијатори Фонда су ово превидели и замислили су више различитих извора прихода, чији приливи треба да обезбеде активан и плодан рад Фонда.

Општина је себе саму ставила на првом месту у испуњењу оних задатака, чије постигнуће не би било само културна добит престонице него једна општа културна тековина. Али финансиска средства Општине расположива за овакве сврхе, ма колико она била значајна за културно подизање и развитак Београда, нису велика и не би омогућила постигнуће циља. Шта је природније него да и држава својим властитим средствима помогне Општину на овоме путу, који је првенствено државни па тек онда општински. За државну целину је од велике важности да престоница буде на достојном културном нивоу. Држава је дужна да и сама покреће све активности кроз које се то постиже. Утолико више њена помоћ треба да је шира и обилата кад једна таква иницијатива долази од стране Општине. Надати се да ова помоћ неће изостати и да извор прихода Фонда у виду државних доплатија неће никад пресушити. Поклони и летати појединачно, исто тако, треба да буду је-

дан сигуран приход Фонду. Наш свет својим небројеним задужбинама за културне, научне и просветне сврхе показао је и стално показује да цени и да жели да помогне, у границама својих моћи, прогрес наше средине, њено уздизање и нарочито њено богаћење трајним културним вредностима. Правилним функционисањем недавно установљеног Фонда постизаће се и у великој мери задовољавање се, у оквиру престонице, та тако племенита и лепа тежња нашег света, да наша средина, негујући своје основне расне и националне одлике, постане што више цивилизована и културна. Зато и не сумњамо да ће се увек наћи и приватних приложника, који ће своје повремене доприносе додавати оном што држава и Општина буду стално давале за остварење једног великог дела.

Покретачи Фонда, они који су га онако широко замислили и своју племениту замисао обукли и једну правну форму, доносећи Правилник о установљењу Фонда и његовом функционисању, то су пројектанти једне монументалне грађевине чија фасада ће као мозаик имати безброј црта и ширити своју лепоту дуж целе престонице. На Општини, на држави и на појединцима лежи дужност да оживотворе замисао иницијатора, да њиховом пројекту даду конкретне и стварне облике, да буду неимари једног у истини великог и лепог дела.

Љубомир Ж. Јевтић

Београду је потребан зимско-спортски стадион са вештачким ледом и модеран пливачки басен у центру града.

Свако гостовање једног светског шампиона претставља првокласну спортску атракцију. Потпуно је свеједно да ли је то првак света у тенису, или је краљ ринга, или је светски рекордер у пливању, или лакој атлетици. Главно је да је најбољи на свету и да је у некој званичној конкуренцији ту титулу освојио.

Често пута, атракција не губи од своје популарности чак ни онда када је то бивши првак и када долази без званичне титуле. Нарочито то није важно ако је спортиста још у пуној снази и ако се његове спортске способности још увек разликују знатно од вредности осталих такмичара.

Светски шампион је велика атракција за сваки спортски центар, без обзира да ли је то милионска варош, или неко мало место у провинцији. Један Вилијам Тилден изазивао је увек свуда сензацију, и то не само онда када се налазио у својој најбољој форми, већ и доцније, када је зуб времена почео да га нагриза.

Спортског првака, међутим, није лако ангажовати. Он добија толико понуда да не може све да прихвати и обично бира оне које су најповољније и које доносе најбољи приход. За сваког славног спортисту отимају се спортска друштва и позиви долазе из свих крајева света. Оне државе које се не налазе на путу Централне Европе имају врло мало изгледа да на својим спортским теренима виде спортисте чије способности одушевљавају масе. Они долазе, и то врло ретко, на крају своје славе и то, као што смо рекли, само појединци, којима је једна таква турнеја можда и последња.

Нарочито је тешко ангажовати светске прваке и првакиње у уметничком клизању на леду. Соња Хени, у доба када није била професионалка, добијала је толико понуда за разна гостовања да, када би све прихватила, физички не би могла да учествује на свим тим такмичењима. Она је гостовала најчешће у Енглеској, Француској, Немачкој, Италији и Швајцарској и увек, макар долазила и неколико пута у једну варош, она је претстављала првокласну атракцију. Најславнији пандан Соње Хени био је и остаће Карл Шефер. Овај уметник на леду стекао је исту славу као и Соња Хени, и њих двоје суверено су вла-

дали уметничким клизањем више од једне деценије. Заједно су побеђивали на олимпијади, заједно освајали европска и светска првенства из године у годину, па није ни чудо да су доцније, када су се налазили на врхунцу славе, прешли у професионалце.

*
* * *

Добити Карла Шефера претстављало је заиста велики подвиг једног менаџера. За њега су се отимали сви могући менаџери и у тој општој конкуренцији побеђивао је онај који је могао да осигура дугогодишњем светском шампиону најбољи хонорар.

Врло дуго Европа није имала прилике да се диви изванредним способностима Карла Шефера. Долари су врло примамљив мамац. Карл Шефер је провео у Америци скоро две године. Прешао је Атлантук на позив Соње Хени, која је у то време већ била славна филмска звезда, и заједно с њом направио је врло успешну турнеју, која је отпочела у Њујорку, у Медисон Сквер Гардену. Карл Шефер постао је звезда разних ревија на леду и гдегод се појавио са својом славном партнерком претстављао је највећу спортску атракцију.

Када је Холивуд поново отргнуо са леда Соњу Хени, Карлу Шеферу понудили су вешти амерички менаџери нове понуде. Он је остао у Америци. Лутао је од града до града, гомилао доларе и вратио се у Европу када је рат већ почео. Вратио се као врло богат човек. Карл Шефер, међутим, није толико похлепан за новцем, као што се то претпоставља за сваког спортског шампиона, који се отргне од окова аматеризма. У старој Европи, где рат уништава многе градове и сеје из дана у дан хиљаде жртава, Карл Шефер, мада није могао да добије оне хонораре на које је навикао, није одбијао позиве да својом уметношћу разведри многа натмурена лица.

Тако се неочекивано и у Београду указала прилика да види најславнијег уметника на леду свих времена Карла Шефера. Да није било рата и околности које су прекинуле низ турнеја светског шампиона, Карл Шефер можда се никада не би сетио наше престонице. Овако, он се одазвао позиву Београдског тенис клуба и обећао је да ће са својом партнерком Фрици Гилардовом посетити Београд.

* * *

Долазак Карла Шефера дошао је у доба када је овај светски мајстор био још увек на врхунцу својих способности. Он нема више од 30 година и његова уметност сија свим својим сјајем. То је била идеална прилика, можда једина, која се ретко указује. Зато је Београдски тенис клуб искористио моменат и био спреман да жртвује знатну суму новаца, али још увек малу према хонорару који је Карл Шефер добијао пре рата, у доба када су му сви путеви света били отворени.

За суму од 20.000 динара Карл Шефер је пристао да дође у Београд. Учињене су све припреме за ову најлепшу зимско-спортску атракцију коју би Београд икада видео. Дошли су извештаји из Загреба и Љубљане да је Карл Шефер одушевио многобројну публику и да је доказао да је заиста ненадмашан у уметничком клизању на леду.

Припреме око организације за гостовање Карла Шефера у Београду текле су врло повољно. Београдски тенис клуб је на својим теренима припремио одличан лед. Улазнице су пуштене у претпродају и продаване су као алва. Београдски тенис клуб очекивао је да ће постићи још један велики моралан и материјалан успех. Овај клуб, који не жали средстава, који је спреман и на најсмелије експерименте кад је у питању развој и популарисање једнога спорта, био је сигуран да ће овога пута, захваљујући Карлу Шеферу, остварити своје планове.

Треба, наиме, знати да Београдски тенис клуб не гаји само тенис, већ да је то најагилнији клуб Српског клизачког савеза, клуб који је први организовао у Београду изванредно успеле клизачке вечери и довео у престоницу најбоље аматерске клизаче и клизачице, као и једну од најјачих хокеј екипа у Европи. Београдски тенис клуб изгубио је своје игралиште, у које је уложио знатну суму новаца, и зато је требало искористити прошлу зимску сезону и скупити довољно пара да би се на неком другом месту подигло ново игралиште с модерним трибинама и уређајем који би одговарао садашњим потребама престоничког спорта.

Радост благајника Београдског тенис клуба није трајала дуго. Преко ноћи време се променило. Наишао је југ, почела је да пада киша и у року од неколико часова време се сасвим променило. Док је јуче владала скоро неиздржљива хладноћа, данас је сијало сунце и мамило је људе у природу, на свеж ваздух. Лед је отишао као руком однет. А за то време Карл Шефер налазио се на путу за Београд, заједно са својом партнерком. Када је дошао, био је неугодно изненађен кад је чуо да се такмичење не може одржати.

— Причекаћемо још један дан, рекао је

Карлу Шеферу агилни потпретседник клуба Сава Грујић.

Карл Шефер је остао. Остао је још два дана. Водили су га на Авалу, шетали га кроз Београд, настојали су свим силама да му боравак у престоници буде што пријатнији. И заиста, светски шампион понео је собом најлепше утиске и угодне успомене о гостопримству београдских спортских функционера. Отишао је, међутим, с тугом у срцу, јер није могао да прикаже београдској публици своју уметност.

Можете замислити како је све ово деловало на чланове Београдског тенис клуба. Уместо зараде, која је већ била осигурана, треснуо их по глави осетан дефицит! За један клуб, као што је Београдски тенис клуб, сума од 20.000 динара претставља читаво богатство. Новац прикупљен за улазнице враћен је публици. Међутим, трошкове око организације, као и неке друге расходе, није имао ко да надокнади приређивачима.

Ово није први случај да временске прилике покваре све планове приређивачима зимско-спортских такмичења. Специјално ове зиме Београдски тенис клуб није имао среће. У доба када је зима била најжешћа, када је лед био одличан и преплављен одушевљеним присталицама клизачког спорта, Београдски тенис клуб је позвао у госте Мађарску хокеј екипу будимпештанског БКЕ, као и прваке Мађарске у уметничком клизању на леду. Да би ово клизачко вече било што успешније, Београђани су позвали из Љубљане хокеј екипу Илирије, нашег државног првака и све наше прваке и првакиње у уметничком клизању. И када су сви преговори били завршени, када су улазнице опет пуштене у претпродају, преко ноћи отоплило је време и сви планови отишли су дођавола! Нови дефицит сручио се на главу сиротих приређивача. Три велика зимско-спортска такмичења пропала су на овај начин.

Чим је Карл Шефер отишао из Београда време је захладело. После неколико дана опет је лед био добар и свакодневно стотине клизача и клизачица испуњавало је својом безбрижном виком клизалишта Београдског тенис клуба. Вредни организатори покушали су још један пут да организују једно клизачко вече, да се не би догодило да зимска сезона прође без иједне клизачке приредбе. Карл Шефер налазио се, истина, далеко у Швајцарској, где је у Сен Морису одушевљавао гледаоце, али се његовој партнерки Фрици Гиралд допала Југославија и она је остала да још неко време проведе у нашој земљи. Она се налазила у Љубљани, где је својим изванредним тачкама изазвала праву сензацију, а затим је на бледском клизалишту извела свој најбољи програм. Један телеграм из Београда обрадовао ју је и она је поново села на воз и дошла у нашу престоницу.

Као и први пут, опет ју је чекало разочарење. Лед се почео да топи. Организатори су били очајни. Поред Фрици Гиралдове довели су Силву Палме и читаву чету наших истакнутих клизача из Љубљане. Време није било ни топло ни хладно и учињено је све што је било могуће да се заказане утакмице ипак одрже. Али, у подне, почела је да пада киша и због тога је такмичење одложено за сутрадан. Под најнеповољнијим приликама, на једном парчету леда, обележеном клупама и даскама, Фрици Гиралдова, једна од највећих уметница на леду, извела је један део свог програма. Она нас је одушевила својом љупкошћу и сјајним техничким знањем, али смо ипак оставили клизалиште Београдског тенис клуба разочарани, јер нам је било ускраћено да видимо ову сјајну уметницу под нормалним околностима. Због рђавог леда она није смела да изведе ниједан скок, ниједну смелију фигуру и цео њен програм састојао се у такмама које нису могле да покажу њену праву вредност. Тако је и овај последњи покушај приређивача пропао. Пре свега, било је свега око 800 гледалаца, јер су многи остали код својих кућа, или отишли на неко друго место, сумњајући да се под оваквим временским приликама може уопште одржати заказана утакмица. Па и да се одржи, резоновали су они, одлична уметница не би могла да покаже све што зна. И били су у праву. Страдао је, међутим, Београдски тенис клуб, јер му је још један покушај донео дефицит.

* * *

Поводом свега овога поставља се питање проблема зимско-спортског стадиона у Београду. Крајње је већ време да наша престоница добије вештачко клизалиште. Само на тај начин могуће је урадити нешто за напредак зимских спортова у Београду. Временске прилике код нас толико су несигурне и променљиве да се никада не зна какво ће време бити. Данас се може догодити да се смрзавамо од хладноће, а сутрадан да се шетамо без капута београдским улицама! А ниједан спорт међутим, не зависи толико од временских прилика као клизање. Ако нема доброга леда, утакмице се не могу одржати. Зато се указује као најактуелнији проблем питање зимско-спортског стадиона с вештачким ледом који би омогућио спортским друштвима да организују и највеће зимско-спортске приредбе, а да не страхују да ли ће се оне уопште одржати у одређено време или не. Београд је данас велики спортски центар и у сваком погледу предњачи испред осталих градова у држави. У погледу зимског спорта за последњих неколико година Београд се развио у прави зимско-спортски центар. Једна група врло агилних људи, окупљена око Београдског тенис клуба, заинтересовала је Београђане за хокеј

на леду и уметничко клизање. Поред фудбала и бокса, ова два спорта имају најлепшу будућност. Нарочито је хокеј на леду узбудљив и леп спорт. Узбудљивији је много од фудбала и много интересантнији. Због тога када би се развијао под нормалним околностима, наиме када бисмо имали стадион с вештачким ледом, хокеј на леду развио би се муњевитом брзином и стекао би за кратко време у Београду велики број присталица. Шта више, можда би кроз неколико година хокеј на леду имао исто тако бројну публику као и фудбалски спорт.

Све велике вароши у Европи имају своје зимске стадионе. У појединим државама, као рецимо у Немачкој, Италији, па чак и Мађарској, зимских стадиона има врло много. Само Будимпешта има их шест. У Југославији међутим, нема ниједног стадиона с вештачким ледом и код нас се хокеј и клизање развијају под најнеповољнијим околностима зависећи искључиво од временских прилика.

Један зимско-спортски стадион с вештачким ледом стаје врло много новаца. То је разлог да се овакав стадион не може изградити приватном иницијативом. И то би било остварљиво када би код нас они који имају пара имали смисла за сличне послове. Два најрентабилнија посла, и то без икаквог ризика, а с изгледом на велику зараду, јесу изградња зимско-спортског стадиона и пливачког басена. Зимско-спортски стадион омогућавао би приређивање најинтересантнијих клизачких такмичења и исплатио би се брже него један фудбалски стадион. Сем тога, треба водити рачуна да је омладина одушевљена клизањем и да већ данас имамо у престоници око 10.000 одушевљених клизача. Они се клизају преко целог дана, и тај велики кадар клизача претстављао би уносан приход сопственицима једног зимско-спортског стадиона, који би омогућавао клизање по сваким временским приликама.

Пливачки басен исто тако претставља сјајан посао. Наш свет је сит Саве и Дунава, не само због тога што се лети освежава под најнеповољнијим околностима, већ и зато што прилаз до удаљених купалишта претставља праву тортурну. Човек се прљавији враћа са купалишта него кад оде на Саву и Дунав. Један пливачки басен у центру Београда, опкољен вештачком плажом, с модерним комфором, с ресторанима и теренима за забаву и игру доносио би сопственику изванредне приходе. Такав систем басена у центру вароши усвојили су многи велики градови, а нарочито они који у непосредној близини немају реке. У Букурешту, на пример, имамо десетак оваквих басена усред вароши, који су преко лета увек пуни, јер омогућавају чак и врло запосленом свету да за врло кратко време доспе до басена и да се освежи. Многи Београђани не могу лети да оду на купање због тога

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

што су запослени и што треба да изгубе много времена док стигну и врате се са купалишта. А када би негде у даљем или ближем центру имали пливачки басен, могли би од 12 до 16 сати да се пријатно освеже.

Они људи који имају пара не интересују се за овакву комбинацију, а они који у овоме виде сигуран посао и сјајан извор прихода немају средстава и могућности да подигну ове спортске грађевине. Због тога се не можемо поуздати у приватну иницијативу и морамо се ослонити једино на општинске власти. Општина је најпозванија да овакве спортске грађевине подигне у престоници и омогући напредак спортова чија је будућност стопроцентно сигурна.

Један зимско-спортски стадион по угледу на стадионе из страних великих градова стајао би 3 до 4 милиона динара. У прво време, међутим, ова грађевина могла би се изградити и за мању суму новаца. Један стадион са инсталацијом за вештачки лед стајао би око 2 милиона динара, а такав један издатак био би веома користан и омогућио би развој једнога спорта који већ данас одушевљава Београђане.

Када је већ реч о зимско-спортском стадиону, треба подвући још једну чињеницу. Београдски тенис клуб, најагилније спортско друштво у престоници, изгубило је своје игралиште. Ташмајдан више неће бити поприште великих тениских мечева и узбудљивих и лепих зимско-спортских утакмица. Београдска општина намерава да на овом земљишту подигне болницу. Питање нових терена за Београдски тенис клуб још није решено. Управа овог клуба пронашла је нове терене недалеко од старих, али молба Управе још није повољно решена. Спортски кругови у престоници надају се да ће Београдска општина, која је досада помагала спортске организације, схватајући потпуно правилно све користи које пружа спорт, решити и овај проблем онако како то интереси престоничког спорта захтевају. Ми немамо ниједно честито тениско игралиште, иако је овај спорт врло развијен и врло популаран. И због тога би требало омогућити Београдском тенис клубу да продужи свој рад с потпором Београдске општине, јер је то једини начин да тениски спорт потпуно не изумре у престоници.

Љубомир Вукадиновић

Сабахадин Хоџић: „Славија“
(Са изложбе у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“)

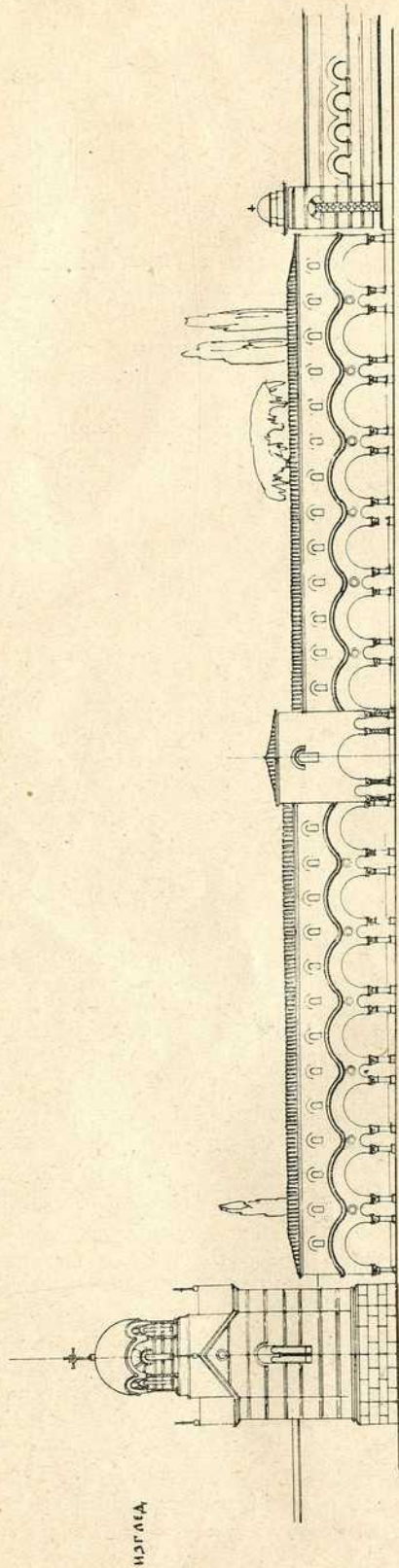
WWW.ONLINE.RS
У
Н
И
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

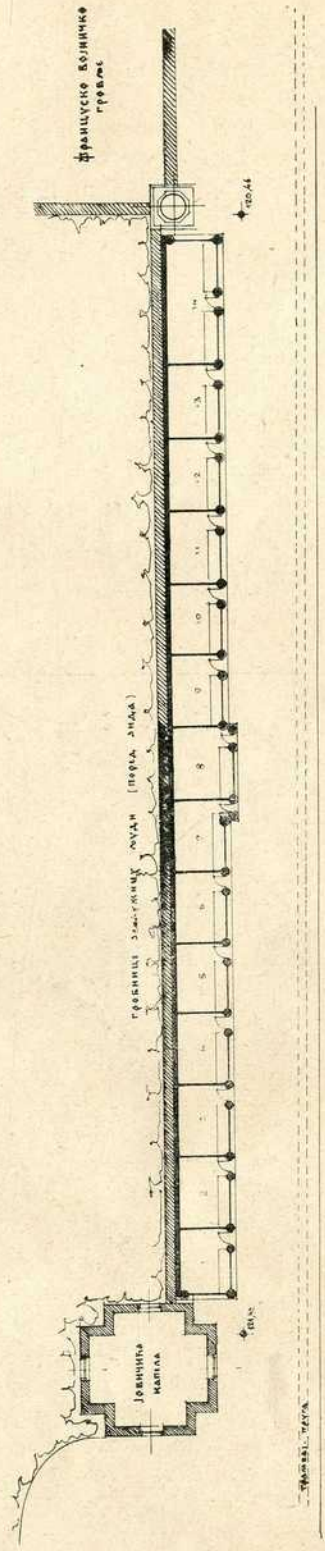
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Црквице на Новом Гробљу

ИЗГЛЕД

ОСНОВА

Арх. Поповић 1941

План арх. Драг. Поповића, израђен према чланку г. Павла Кара-Радовановића, градског већника, у бр. 1 „Београдских општинских новина“ од 1941 год. (Стр. 14).

Опсада и пад Београда 1521 године

I

Турске армије беху удаљене једва неколико дана хода од Београда 1521 године, када се јуна месеца те године угарско-хрватски краљ Људевит II спремао у Будиму да дочека своју невесту краљицу Марију, сестру Карла V, цара Немачке, краља Шпаније и аустриског надвојводе Фердинанда — с којом се Људевит преко свога изасланика венчао још 11 децембра 1520 год. у Инсбруку. Током јуна дочекана је краљица с највећим свечаностима. Краљ и дворско племство — као да не прети никаква опасност, као да би била најмирнија времена — приређују бучна весеља и забаве ради разоноде краљице и њезиних дворских дама. Тек кад са југа стигоше вести о покретима турских армија прекинуше се забаве краља и његових дворјана. По неке избеглице с југа причаху страшне ствари о султановој големој војној сили. Гласници притешњених јужних тврђава траже хитну помоћ. Краљевска влада тек се сад сетила да би требало нешто предузети против турске најезде. Крајем јуна сазива краљ држ. сабор.¹⁾ Великаши одмах помишљаху на страну помоћ. Права фикс-идеја беше схватање да земља није у стању сама својом сопственом снагом да се брани. 29 и 30 јуна издаје краљ мноштво диплома у којима моли помоћ од папе, немачког цара, аустриског надвојводе Фердинанда, Млетака, чешко-моравских сталежа, Хенриха VIII енглеског, Сигисмунда пољског, Фрање I француског и Вел. Емануила португалског краља; тражи дакле помоћ скоро од целе Европе. Потом је сабор решио да се позове под оружје племство, жупаније и градови. За зборно место онима из Подунавља би одређена Толна, онима из Потисја Сента. За набавку топова, осталог оружја и барута требало је новаца. Како да се новац створи — то питање сабор не може да реши. Државна благајна, као увек, беше празна. Сам двор се једва издржава ситним позајмицама, подигнутим на терет краљевских добара. Као дар с неба дође богата оставштина, 15 јуна умрлог, примаса Бакоца у износу од 40.000 златних форината, коју је своту покојник наменио за појачање пограничних тврђава. Највећу бригу задаје саборлијама избор врховног заповедника војске. О избору Јована Запоље, тадашњег ердељског војводе, на тај положај

многи великаши ни да чују. Палатин Батори беше најпозванији за врховног заповедника. Али великаши нису били наклоњени том старијем господину, оптерећеном многим манама и недостатцима. Сам Батори се баш тада спремао за своје венчање са мазовском принцезом. Његова свадба беше преча за њега него војна. Понуда је учињена Павлу Томорију; он је одби, увређен што му није дат авраниски приорат. После другог консултовања и дискусија главно заповедништво би поверено палатину Баториу, који се нерадо прими. Иако беше збрка, хаос у сабору, у једном се сви сложише: Београду и осталим утврђењима треба хитно помоћи. Но зато је потребна била међу осталом дунавска ратна флота. Тек сада пада на памет великашима да капетан Шајкаша истина постоји (Стеван Реваи од 1515 г.) али шајкашких чета нема; та оне се већ 1518 године растурише због неисплаћивања њихове припадљности. Саборлије излише свој гнев на капетана Реваја; макнуше га са положаја, јер, тобоже, због његове немарности разиђоше се шајкаши. За шајкашког капетана би постављен брат палатинов, Андрија Батори, с налогом да одмах сакупи Шајкаше и притекне у помоћ притешњеном Београду. Но стављање у тегај плате Шајкашима, набавка топова, барута и провијанта — које због оскудице у новцу, које пак због нехатности држ. благајника — све је то ишло споро, тромо. Па и сам нови капетан касно се лаћа свога посла. 27 јула налази се он у Чанаду; одатле покушава да сакупи Шајкаше из Потисја и Поморишја. Покушај остаде без успеха. Из Чанада се у августу враћа у Будим, и, пропустивши много времена, тек у зло доба креће се он са три брода и неколико шајки и 600 људи, које су опремили грађани из Пеште и Будима, низ Дунав, поневши собом неколико мањих топова, секира и др. опреме. Код те флоте се налази и Ђорђе Сремац, кроничар тога доба. Ова експедиција ништа није учинила. Батори није могао сакупити подунавске Шајкаше; с тако малом снагом није се смео ни спустити на Доњи Дунав; шта више, у пристаништу Бата (Бата), где је дуго боравио, људство, поведено из Будима, почело је бежати са бродова. Средином септембра, када је Београд већ давно капитулирао, још увек се Батори налази у Вати. Најзад се спустио до Ердевика, ниже ушћа Драве, и ту је очекивао краљеву војску²⁾. Тада је септембар

¹⁾ Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitatum II 501—502. Овај сабор је ваљда тек 8 јула отпочео свој рад. — Wagner: Diplomatarium Comitatus Sarosiensis. Posenii 1780, 548.

²⁾ Georgii Sizmiensis: Epistola de perfidione regni Hung. Magy. Tört. Eml. Irók I. 96—99.

био већ на измаку. Државни сабор, доневши горње одлуке, разишао се. Према тим одлукама опажала се свуда највећа равнодушност. Великаши оклевају са истављањем својих бандерија; касно стиже наређење за то. Многи се уопште не макоше. Ердељски војвода, од кога је краљ очекивао знатну помоћ, вазда је налазио изговора због свога оклевања, само да не мора војевати под командом највећег му непријатеља — палатина. Тиме су све ердељске војне снаге ископчане из заједничке акције. Ниже племство, кивно на дворску странку, равнодушно, остаје непомично. Анархија је захватила и градове; на њих разрезани војни допринос и порез или сасвим ускратише, или су дали много мање — и то касно. Београду би се ваљда могло најефикасније помоћи да се објавио крсташки рат против Турчина, те би се тако, ваљда, сакупила велика маса ратника из нижих друштвених слојева. Јован Хуњади је са Капистрановим крсташима извојевао сјајну победу код Београда 1456 год. Али страховита Дожина сељачка буна тек се пре седам година одиграла. Кметови по одредбама строгих закона из 1514 год. допадоше још под тежи јарам него пре. Услед тога великаши нису смели ни помишљати на крсташку војну. Средином јула још никога нема на одређеним зборним местима, Толни и Сенти. Тек пад Шапца и поплава Срема од Турака тргоше из крајње нехатности будимски двор и млади краљ, да би дао добар пример своме народу, 15 јуна крену из Будима са маленом четом од 200 коњаника и с неколико великаша к Тетењу³⁾. Овде је Људевит дуго логоровао. Ратници не пристизаху. Краљ шаље писма на све стране великашима, жупанијама и градовима. Писмени позиви наилазе на слабе одзиве. 31 јула краљ још увек логорује у Тетењу а војска му је нарасла до 400 људи⁴⁾. 31 јула или 1 августа краљ се враћа у Будим. Првих дана августа стигоше у Будим нешто пољских, чешких и немачких чета. Тако беше сада на окупу до 4000 ратника. С овом војском 8 августа напушта Људевит по други пут Будим и долази поново у Тетењ — 15 км. од Будима. Палатин је за то време уређивао свој логор у Сенти, камо су такође споро и у малом броју пристизале бандерије. Краљева се војска из Тетења спушта полако ка југу десном обалом Дунава. Успут оскудица у новцу — као оно морска змија — мало-мало па тек подигне главу; тад је овај или онај новчани великаш испомагао краља позајмицама. 11 августа логорује краљ у Ерд-у, 6 км. од Те-

тења. У логору се налажаху више црквених и световних великаша. Овде му један од њих позајми 2.000 форината за ратне потребе. 16 августа логорује краљ у Адоњу, 27 км. од Ерда. Број ратника се овде пење на 6.000 људи⁵⁾. Овде стиже вест да је Сулејман освојио Београд — варош, а посада се повукла у горњи град.⁶⁾ Та околност је изазвала нова наређења. Палатин добија заповест да са целом својом војском из Сенте одмах похита у Срем; ердељски војвода и неки великаши позвани су да са својим бандеријама појуре у Бач (Бачка); жупаније такође тамо да пошљу своје чете те да се тамо уједине с војском краља који је и сам хитао у Бач. Палатин, сходно краљевој наредби, заиста се кренуо из Сенте у јужни део Бачке и једно време логоровао је код Футока на левој обали Дунава. Овде је натоварио три брода с топовима, барутом, ђуладима и животним намирницама, с намером да све то пошаље за Београд; но пошто је турска ратна флота крстарила све до Сланкамена — намера је осујећена.⁷⁾

Палатинова војска са одредима из тамиског подручја и са усташима из бачке жупаније нарасла је на 17—18.000 ратника. С оволиком снагом Хуњади би чуда стварао, али палатин Батори није био војсковођа. Најпре је чекао на ердељског војводу и, пошто овај не долази, најзад прелази он (Батори) Дунав и продре у Срем. Ту се није дуго задржавао. У близини Митровице над плачкашким четама Бали-бега одржи лаку победу и с неколико заробљених Турака — као ратним пленом — повлачи се у Стари Петроварадин, на левој обали Дунава, преко од Петроварадина, где се улугори и за цело време војне остаде ту непомичан.⁸⁾ Краљева војска 18 августа напусти Адоњ, те које бродовљем, које пак копненим путем, додирујући Дуна-пентеле, Фелдвар и Пакш, повлачила се према Толни. Кретање том линијом беше сразмерно доста брзо, пошто је војска 22 августа већ логоровала код Толне — дакле пут од 77 км. превалила је за 4—5 дана. Код Толне је краљ продангубио више од две недеље. За то време скупљаху се чете; приспеше у логор жупаниски одреди с оне стране Дунава, бандерије загребачког би-скупа и авраниског приората. 3 септембра, — како пише Орио, млетачки посланик на будимском двору — беше у логору код Толне свега 20.000 људи.⁹⁾ Друге недеље месеца септембра већ се зуцкало о паду Београда. Постајала је бојазан, да ће Турчин прећи и Драву; — та пак водена линија уопште не беше заштићена. Стога нареди краљ да се војска крене на југ. 13 септембра логорује војска крај Бате, јужно од Толне на неких 34

³⁾ Marino Sanuto 223. То пише Орио из Будима 16 јула. Massaro пак пише у своме писму из 1523 г. да је краљ кренуо из Будима 15 јула само са 60 коњаника (Marino Sanuto 278). Orio Lorenc — тадањи млетачки посланик на будимском двору — стално је слао извештаје млет. сињорији о угарским приликама. (Magy. Tört. Tár XXV kötet.). Massaro беше тад секретар млетачког посланства у Будиму.

⁴⁾ Marino Sanuto 279.

⁵⁾ Mar. Sanuto, 232, 233.

⁶⁾ Mar. Sanuto, ibid.

⁷⁾ M. T. Eml. Irók II, 17 (Verancsics).

⁸⁾ Zay 183. Tubero 371. Szerémy 93.

⁹⁾ Marino Sanuto 239.

км. У први мах се и краљ налази у логору, но 13 септембра оде у Бату, где га очекивају многи великаши.¹⁰⁾ У то доба се палатин још увек налази са својом војском између Футога и Старог Петроварадина; ратна флота (од три брода и неколико шајки) налазила се у пристаништу Бате. Капетан флоте Батори из пристаништа оде у Бату ради дочека краља. За његова отсуства момчад са бродовља почела је да бежи. За време боравака у Бати стигла је поуздана вест о паду Београда. 13 септембра стигао је у Бату и ердељски војвода Јован Запоља — по налогу краља. А где беше дотле Запоља? Откад је почела војна 1521 год. Турци су у два маха поплавили Влашку. Они тад загрозише Ердељу и Северинској бановини. То је дало повода Запољи да своје војне одреде држи у Ердељу и тек средином августа крену он са војском за Угарску. Стога и краљ и палатин узалуд очекиваху војводу целог августа, јер је он тек почетком септембра могао стићи до Тисе; одатле се повуче према југу и с неких 20.000 ратника улогори се код Ване — у Бачкој жупанији.¹¹⁾ Овде му оста војска када је он, на позив краљев, отишао у Бату.

Из изложеног јасно се види да целокупна делатност угарске војне силе до 13 септембра не беше ништа друго доли скупљање, концентрисање и спремање за рат. У току тог спремања скупљене беху три војске: краљева, палатинова и војска ердељског војводе.

Прва војска од 20.000 ратника спуштала се десном обалом Дунава ка југу и 13 септембра, дакле на две недеље после пада Београда, стиже у Бату; ту логорује, удаљена од Београда у ваздушној линији на 180 км.

Друга војска од 18.000 ратника је најбрже и најближе продрла ка операционој зони непријатеља — к Сави — јер је средином августа стигла до Футока, одавде, прешавши Дунав, продрла је до Саве; убрзо се оданде повукла и после свога повлачења до 13 септембра она стално борави на левој обали Дунава у близини Старог Петроварадина — 70 км. далеко од Београда. За то време, тако рећи, на очиглед ове војске турске пљачкашке чете — курци — спалише, разорише, поробише села и градове по Срему, становништво пак поклаше или одведоше у робље; тврђаве Сланкамен, Купиново, Барић, Митровицу, Карловце, Земун освојише и разорише.¹²⁾ Једини успех палатинових војних покрета беше то што турска ратна флота уз Дунав није смела даље ићи од Карловаца, те тиме бар Петроварадин, Илок,

с једним малим делом Срема, и Бачка беху поштеђени од турских пустошења.

Трећа војска од 20.000 ратника под вођством ердељског војводе Запоље прешла је почетком септембра Тису и 13 септембра логоровала је у Бачкој код места Ване — више Сомбора — од Београда на неких 150 км.

Овим војскама ваља додати ратну флоту (од 600 шајкаша) под командом Е. Баторија, која је 13 септембра заједно са краљевом војском стационирао код Бате.

Све три војске, скупа са ратном флотилом, имађаху свега 58—60.000 ратника.¹³⁾ Средином септембра се дакле ето толика војна сила прикупила — дабоме тешком муком — али доцкан, јер је 29 августа Београд био већ у турским рукама. При оваквом стању ствари у Угарској јасно је било да посада Београда (700 ратника) и њезин заповедник узалуд очекиваху из Угарске ослободилачку војску, ратни материјал и провиант. Велики везир Пири — Мустафа-паша, без икаквих тешкоћа, опколио је Београд са копнене стране, а после пада Земунна цела околина Београда, на копну и на води, беше му у власти. Докле се оком могло догледати свуда је врела османлијска војска а по води пак крстарило је турско ратно бродовље.

Дневник Султанов од почетка до краја јула даје нам мало обавештења о току опсаде Београда. И у осталим турским изворима, а и код угарских савремених писаца, једва се налази по који хронолошки податак за речено време. Овај недостатак се опажа и код савременика Заи-а, који излаже најдетаљније и највередостојније ток опсаде, а Заи-ево излагање се у свему слаже са султановим дневником. Почев од 1 августа пак имамо поуздане податке о догађајима, пошто се султан тада већ налази у београдском логору и сваког дана бележи све важније моменте опсаде. До 1 августа већ је пуних месец дана текла борба око Београда. Велики везир у току те једномесечне борбе није постигао никакав већи успех, штавише многи знаци указују на то да су током јула браниоци били господари ситуације а не Турци. Горњи град обухватаху са свих страна које варош које пак доњи град. Турци су дакле морали најпре да освоје те делове Београда, па тек по том да допру до горњег града. Један део спољних зидина целог Београда ослањао се на две реке — Саву и Дунав — а већи део се протезао на копну од Саве до Дунава. Што велики везир током јула при опсади није успевао, узрок томе је не само примитивност тадање артилерије, већ и та околност што је он најпре изводио бомбардовање и јурише само са копнене стране; на тој страни пак зидине беху веома јаке; напротив, много слабију водену страну, где су

¹⁰⁾ Orsz. Levéltár 23, 583. — »datum in castris meis ad oppidum Batha positus« 1521 год. 13 септ. — и 23, 584 — »datum ex oppido Batha« — такођер 13 септ. 1521 год.

¹¹⁾ Место: Vanna — беше северно од Сомбора. Fejér: codex Dipl. X, 8, 644.

¹²⁾ Tubero 371. Magy. Tört. Eml. Irók II (Ve-raucsis).

¹³⁾ Marino Sanuto 239. (Magy. Tört. Tár. XXV. Köt. Mar. San. világ kiónikájanak Magyarországot illető tudósításai III közlemény.)

само неколике куле чиниле већу препреку — није нападао. На тој страни задовољио се велики везир само блокадом, која је тек после пада Земуна била потпуна. Од тога момента опсадне батерије дејствоваху силније против београдских зидина. Непрекидно бомбардовање најзад је овде-онде пробиле зидине, а по том су следили јуриши. Тако је текла борба целог месеца јула. Код Иштванфија је забележено да су браниоци за време целе опсаде одбили 20 јуриша.¹⁴⁾ По Сулејмановом дневнику пак од 31 јула до 29 августа, за које је време султан логоровао око Београда, приређено је свега 6 јуриша против вароши и тврђаве Београда. Према томе, дакле, на операције великог везира пало би свега 14 јуриша.

Турски историчар Печевци пише да је опсаду Београда предлагао велики везир Пири — Мустафа-паша, али већина у ратном савету најпре се противила том предлогу и истакла је као главни циљ војне освојење Шапца; но касније је султан ипак усвојио план великог везира, и после пада Шапца са целокупном турском убојном силом дође и сам под Београд.¹⁵⁾

На први поглед збиља и изгледа да је главни циљ војне био освајање Шапца; султан и сам одлази под Шабац, а великог везира шаље самог да опседне Београд. Пада у очи чињеница да, иако је Шабац већ у почетку војне освојен, ипак султан још пуне три недеље логорује код Шапца, и место да са целом својом силом похита ка Београду у помоћ великом везиру, он грозничавим нестрпљењем гради мост на Сави код Шапца и непрестано шаље на леву обалу те реке све веће и веће војне контингенте.

Не може се веровати да како султан тако и сви чланови ратног савета не би желели поседовање Београда. Неоспорно је да је општи циљ војне био: освајање Београда, као најважније стратешке тачке; али — изгледа — у погледу тактике освајања мишљења се разликају. Већина ратног савета, претпостављајући да ће угарска војска похитати у помоћ Београду, обраћа своју пажњу и после пада Шапца на ову евентуалност и сматра припреме за отсудну битку пречима него ли општу опсаду Београда, јер после победе над ослободилачком војском заузеће Београда могло се сматрати као сигурно. Велики везир напротив препоручивао је ратни план Мухамеда II, тј. неодложну опсаду Београда и остаде при своме — и поред опирања ратног савета. Прилике се тако развијаху да је он био у праву.

Велики везир дакле беше једно време осамљен са својим ратним планом, па баш зато можемо о њему претпоставити да је био потпуно свестан своје велике моралне одговорности коју је примио на се, и потстакнут брзим успехом Ахмед-паше, освајача Шапца, јогун-

ством једног старог ђенерала наставља опсаду Београда, не штедећи ни ратни материјал ни људску крв. Према томе, тврђење да је велики везир током јула приредио 14 јуриша — није никакво претеривање.

Знатан део угарских домаћих извора оптужује Србе, становнике београдске вароши, да су у току опсаде били неактивни, равнодушни и нису помагали угарску посаду при одбрани Београда.¹⁶⁾

Али може ли се веровати да би угарска посада, од цигло 700 бораца, била у стању да брани београдске зидине у дужини од неколико километара од Саве до Дунава против корпуса великог везира читав месец дана, а доласком султана под Београд против његове укупне војне силе још једну целу недељу! Без сумње ствар тако стоји да су српски становници који остадоше у вароши и сељаци из околних села, који се испред Турака склонили у Београд, с највећим одушевљењем пристали уз угарску посаду и безусловно се покоравашу наредбама заповедништва тврђаве.¹⁷⁾

Дуготрајна и успешна одбрана Београда снажно доказује да су се Срби, при одбијању свих турских јуриша и при поправкама пробијених зидина, раме уз раме борили са угарском посадом против османлиске силе под вођством храброг, искусног заповедника Београда Олах — Балажа, човека великих способности, јаке енергије и светла карактера.¹⁸⁾ Само партиска заслепљеност која се блатом баца на сваку врлину и заслугу, — а која је у Угарској не само пре мохачке катастрофе, већ и после ове дуго владала, испод чијег се утицаја већина угарских историчара није могла отргнути — може нам објаснити ону незахвалност коју је угарско јавно мњење, па, следујући овоме, и иностранство испољавало према браниоцима Београда — подједнако како према Мађарима тако и према Србима.¹⁹⁾

Велики везир није се ограничио само на бомбардовање и на јурише, већ је наредио да се копају лагуми ради рушења одбранбених објеката. Браниоци копаху контра-лагуме и упадом у непријатељске лагуме убијаху раднике у њима. Интересантан случај излаже, иако мало претерано, у свом делу рабинер са Крита Капсали Елијаху у вези са једним контра-лагумом. „У вароши беше — вели он — много хришћана; они починише велике штете. Након неких 40 дана од почетка опсаде подземним путевима продреше они ван вароши донде где стајаху Турци; ту ископаше простране пећине

¹⁶⁾ Тако на пр. Tubero 273. (Schwandtner: *Scriptores Rerum Hung. Veteres* Wien, 1746 II.).

¹⁷⁾ Kiss Lajos. *Nándorfehérvár Bukása. Hadtörténelmi Közlemények* II 575.

¹⁸⁾ Олах Балажа и остале браниоце Београда од свих угарских писаца најверније и најтачније описује и карактерише Pauler Gyula у својој истор. расправи »Oláh Balázs és a Nándorfehérváriak«. *Vasárnapi Ujság*. 1862 — 7 и 8 бр.

¹⁹⁾ Kiss Lajos — *ibid.* 576.

¹⁴⁾ Istvánffy 62. Hammer III, 13.

¹⁵⁾ Uj. Magyar Muzeum 1860. II 420.

и напунише их барутом и упалише их. Земља се потресла, пољуљала и као оно под Содомом отворила се под Турцима, од којих многи одлетише у вис к небу а многи пропадоше у дубину. Снађе их велика погибао; земља се отворила и прогутала је њихове шаторе заједно са људима... А Турци, који беху свуд унаоколо, због грмљавине и тутњаве разбегоше се бојећи се да и њих не прогута земља. Тога дана су имали Турци велике губитке; — више од 10.000 ратника погибе тога дана... Хришћани су то тако измислили на пропаст Турака, али Бог је то ипак окренуо на добро, јер су тиме они (Хришћани) остали без барута".²⁰⁾

Султанов дневник не говори о таквој некој катастрофи, али је у њему забележено да су браниоци чинили испаде из тврђаве. 23 јула, као што је наведено у султановом дневнику, велики везир извештава Султана да су браниоци испали из Београда ради уништења турских батерија, али су са великим губитцима одбијени.²¹⁾ Тај се догађај могао десити 22 јула.

Да су браниоци више пута чинили испаде из Београда против непријатеља, потврђују то, сем горњих, још и неки угарски извори. Ти су испади чињени поглавито против опсадних батерија; многи топови беху уништени; при једном испаду одвучен је у Београд један велик опсадни топ, кога су морали да вуку 30 коња; често пута беше побијена читава послуга око топова. Каткад су браниоци кидисали и на непријатељски логор. Ти су се испади увек завршили повлачењем назад, па понекад и са ратним трофејима; свега је 19 застава отето од Турака.²²⁾

Ови успеси подизаху морал и самопоуздање код браниоца, а у Турке уливаху страх. Мало по мало па велики везир долази до уверења, да он са снагом, којом располаже неће бити у стању да заузме Београд; крајем јула — дакле после испада посаде, о ком је известио и султана — обуставио је јурише и ограничио се само на бомбардовање тврђаве; но и то беше блаже него пређе.

Услед тога браниоци мишљаху да ће Турци, заморени и убеђени у немогућност да освоје град, обуставити опсаду.²³⁾

То се није десило. За браниоце Београда тек сада наступише дани искушења.

Султан, извештен о испадима посаде, с разлогом је могао веровати да се у Београду налази знатно већа посада, услед чега увиђа да је корпус великог везира недовољан да изврши свој задатак, те је неопходно потребно да се везиру пошље помоћ. С друге стране пак

султан је тачно знао да моментано не треба страховати од ослободилачке угарске војске. Крајем јула на доњем Дунаву не беше ни трага угарској војсци, штавише тада ни другде не беше веће угарске војске на окупу.

Сулејман дакле јула месеца није имао с ким да дели мегдан у Срему, а у то доба одбранбено стање Угарске беше такво да је султан одмах после пада Шапца кренуо својом силом у унутрашњост Угарске — без икакве тешкоће могао би да заузме и Будим. О таквој беспримерној неспреми, на срећу Угарске, Сулејман истина појма није имао, но то је знао да опсада Београда, бар једно време, може несметано тећи. При оваквим околностима Сулејман је најзад прихватио ратни план свога великог везира и издаје наређење да целокупна војска крене ка Београду.

Турска убојна сила повлачила се и левом и десном обалом Саве ка Београду. Сам султан је 29 јула бродом напустио шабачко пристаниште. Главна колона турске војске маршова-ла је левом а мања десном обалом реке. 30 јула приспео је султан у Купиново, у град уд. деспотице Јелене Јакшић-Бранковић, а 31 јула, сред најодушевљенијег клицања целокупне војске, допловио је под Београд.²⁴⁾ Својим присуством улио је храброст и наду у десетковане, изнурене и клонуле трупе великог везира.

Следећег дана одржао је султан смотру над војском. Расмотрио је, београдски војни логор и заузету земуунску тврђаву и дао је инструкције у погледу распореда опсадне војске. По том распореду копнену страну од Саве до Дунава посела су два корпуса и то тако да је лево крило сачињавао корпус Мустафа-паше а десно крило корпус великог везира. За операциону зону првом корпусу одређени беху јужни и савски делови, а другом корпусу пак источни и дунавски делови вароши; граница између два корпуса била је београдска греда, која се повлачи ка Сави и Дунаву. И једном и другом корпусу беху додељени многи јаничарски одреди. Ахмед-паша пак са трећим (румелиским корпусом) логоровао је крај Земуна; ту беше и главни војни стан; но султан је скоро сваког дана посећивао београдски логор и приликом јуришања увек је био присутан, а кадшто и онда кад су ратне операције мировале. Праћен свитом источњачког сјаја долазио је понекад чак близу града, горећи од жеље да једном заузме то орловско гнездо.²⁵⁾

Од савремених угарских писаца више њих бележе да су два српска бегунца открили султани слабот бедема на савској страни и наговорише га да, ако жели успети, са савске стране напада.²⁶⁾ Но кад се узме у обзир да је у турском логору могло бити више људи који

²⁰⁾ Magy. Tört. Tár. 1880 éof. 120 l. Историја Турске од критск. рабинера Kapsali Elijahu — писана 1523 год.

²¹⁾ Султанов дневник код Hammer-a.

²²⁾ Marino Sanuto 223. M. T. Eml. Irók II 16—28 (Veraczies).

²³⁾ Tubero 373.

²⁴⁾ Султанов дневник код Hammer-a III. 623.

²⁵⁾ То често спомиње султанов дневник.

²⁶⁾ Tubero 373. Istvánffy 60. Brutus II 99. (M. T. Eml. Irók XIII).

еу, као ратни заробљеници, раније дуже времена боравили у београдској тврђави, то можемо претпоставити да слабост доњег града беше позната султану и без обавештења од стране српских издајника.²⁷⁾

У заливу Дунава између Београда и Земуна и данас се налазе два острва: Велико Ратно Острво, а од овога јужно, а лево од ушћа Саве, Мало Ратно Острво.

Острва доњег Дунава сразмерно у кратком раздобљу мењају своје облике, величине и места; стога можемо рећи да слика београдског Дунава из 1521 године одудара од данашње његове слике; није потребно тако далеко ићи; сравнимо само војне мапе из времена војне Евгена Савојског из 1717 г. са данашњим војничким картама, и одмах ће нам пасти у очи она разлика коју је проузроковао механички рад воде у погледу положаја и облика поменуто два острва. Крајем XVIII века веровало се да је острво при ушћу Саве постало тек у XVII веку.²⁸⁾ Није искључено да је вода раније то острво разнела а касније га поново изградила. На основу преосталих споменица и слика сигурно можемо тврдити да је и 1521 године при ушћу Саве постојало једно острво које су савременици познавали под именом: Циганско Острво. Данас се једно истоимено острво налази на Сави на једно три километара од ушћа те реке; но Циганско Острво из 1521 године налазило се при ушћу Саве у непосредној близини доњег града и, као што се на Ортелиус-овој слици види, лежало је баш преко пута млин-торња.

То острво, због своје близине, беше погодно да се на њему сместе опсадне батерије, које би снажно дејствовале против бедема водене вароши и доњег града.

Интересантно је да искусни велики везир читав месец дана није уочио стратигиску важност тога острва, а по заузећу Земуна могао је без икакве сметње да се користи том тачком. Расматрајући околину Београда султан је одмах схватио велику стратигиску важност Циганског Острва, па је одмах наредио Ахмед-паши да поседне исто. Другог августа је Ахмед већ приступио извршењу тог задатка. Из Земуна је пренео топове на Острво, ископао је шанчеве и разместио је опсадне батерије.²⁹⁾ Тиме је ситуација по посаду Београда постала веома опасна. Пошто је одбрана била сада ангажована на скоро удвострученој линији — њезина енергија је знатно умањена.

Док се Ахмед занимао на Острву султан је на копненој страни наредио општи јуриш. Корпуси великог везира и Мустафа-паше наваљиваху на беду; но посада је јуначки одолела и наносила страховиту пустош међу Тур-

цима који су у густим редовима нападали. Спољашњи ровови убрзо се испунише турским лешевима и непријатељ се без успеха повукао од зидина.³⁰⁾

После овог јуриша султан је наредио да се удвострученом снагом и брзином копају јуришни ровови према градским зидинама и да се поставе батерије.

3 августа загрмеше топови са свију страна. Најуспешније дејствоваху батерије на Циганском Острву, које су убрзо пробиле бреше на slabим зидинама доњег града и водене вароши. Потом је цела турска војска постројена у борбене редове; најпре је султан изашао из логора, и, појуривши на коњу према граду, дао је знак за општи јуриш. Истовремено наступа корпус великог везира на десном а корпус Мустафа-паше на левом крилу. Тог момента ексклодираше два лагума и проузроковаше велике продоре на зидинама. Турци у масама навале к продорима. Најжешће се боре јаничари; на челу им је Бали-бег. Али узалуд сви напори. Посада снажно брани све угрожене тачке. Ровови се опет пуне лешевима. Јуначког бега, свог у ранама, односе јаничари са разбојишта. Тад нареди султан да се Ахмедов корпус баца у борбу. Ахмед један део своје војске шаље у помоћ великом везиру и Мустафа-паши, с другим делом пак на бродовима врши напад са водене стране. Но освајач Шапца, Ахмед, није могао да из руку јуначких бранилаца Београда истргне победу; предвече се Турци на свим линијама повукоше. Тога дана султан је изгубио 5.000 својих ратника.³¹⁾

Још тога дана извештен је султан да браниоцима долази споља нека помоћ. Могуће је да је Е. Батори, који се, као што је пређе речено, 27 јула налазио у Чанаду, реком Тисом послао неку помоћ Београђанима, и да су о томе известили султана турски шпијуни. Истина, турска је флотила крстарила све до Сремских Карловаца, но султан је ипак из предострожности наредио да се 500 јаничара пошаљу уз Дунав на север, е да би се осујетио долазак помоћи. Другог дана се укрцаше јаничари и одоше према Сланкамену.³²⁾

Од 4—8 августа јуриши нису вршени, али опсадне батерије беху тим активније. Бомбардовање са Циганског Острва беше нарочито ефикасно; 4 августа разорена је једна најјача кула доњег града, чиме је лево турско крило (Мустафино), за случај јуриша, добило велику предност. 6 августа је султан, ради осигурања везе између земунског и београдског турског логора, наредио Караца-паши да више Београда изгради понтонски мост преко Саве. Тај мост

³⁰⁾ У свом дневнику султан је забележио да су при јуришу од 2 авг. ровови били испуњени турским лешевима, но он ипак цени губитак само 5—6000 мртвих.

³¹⁾ Zay 162. — Султанов дневник (за 3 авг.) такођер помиње велике губитке.

³²⁾ Султанов дневник за 3 авг.

²⁷⁾ Kiss. L. Nándorfehérvár bukása. Hadtörténeti Közlemények II 579.

²⁸⁾ Loschenkohl. Beschreibung der Festung Belgrad. Wien 1790. 1.

²⁹⁾ Uj. Magyar Muzeum 1860. II 420 (Pecsevi).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

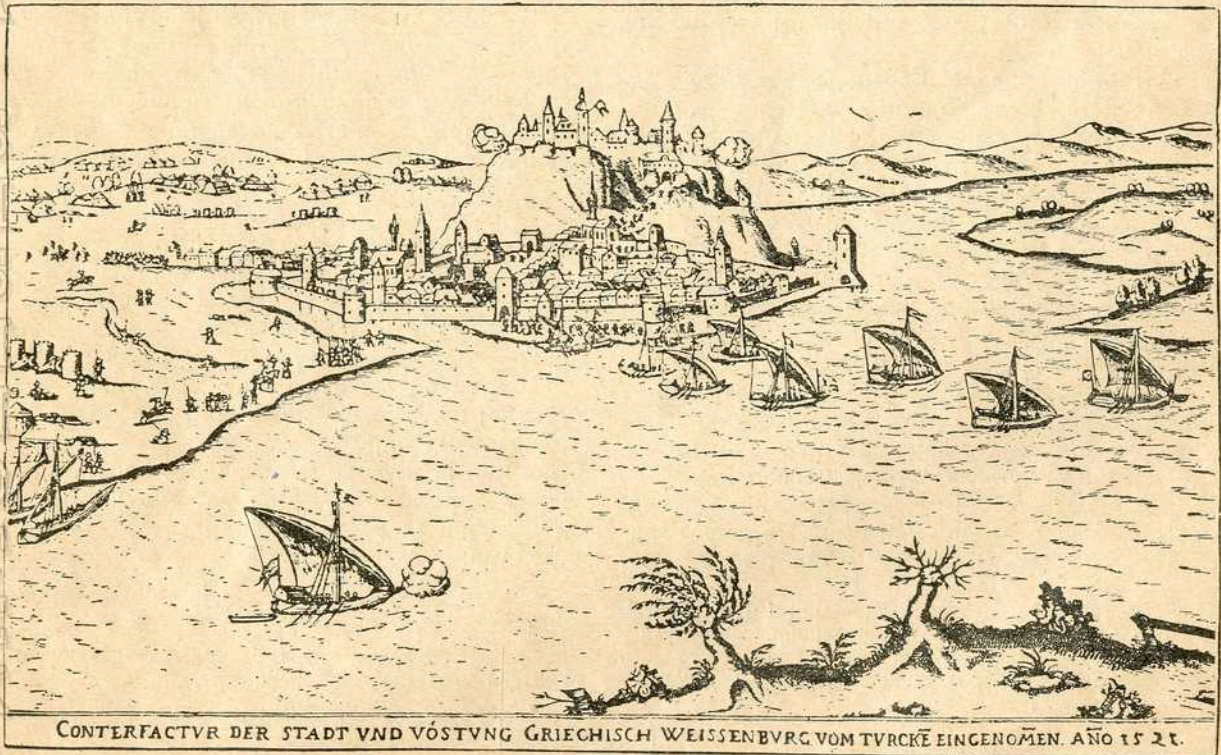
беше много солидније изграђен него ли онај код Шанца. Понтоне разместише на отстојању од 4 метра, а укотвљени беху на ланцима привезаним каменим тешким теговима. Понтоне спајаху дебеле греде, смештене на понтонима једна до друге; међусобно и са понтонима беху спојене железним ексерима. Крајеви моста беху са мостобраном спојени дебелим јаким ланцима, којџ су били тако попуштени да се цео мост и при највећем водостају могао слободно дизати, те није се требало бојати да би се због јаког напона греде поломили, као што се то десило код шабачког моста. Над уздужним гредама положене беху једна до друге попречне греде дуж целог моста; мост је услед двоструког слоја греда био тако јак, да је по њему могла ићи не само пешадија већ и коњица па и тешка артилерија. Овај је мост био већ 17 августа готов.

Четвородневно непрекидно бомбардовање је јако оштетило бедеме доњег града, но велике продоре је починило с копнене стране и на зидинама око вароши. Султан је 7 августа сазвао ратни савет, који је сматрао да је наступио тренутак за поновни општи напад.

8 августа загрмеше топови; то беше сигнал за почетак велике борбе. Српско становништво, због непрекидног рада око поправки пробијених продора, почело је малаксавати и, уверено да се Београд не може одбранити, с очајањем је гледало у будућност. Утешне речи заповедника Олаха нису биле у стању да охрабре изнурену и клонулу масу. Малобројни Мађари нису могли свуда држати веома дугач-

ку одбранбену линију, већ могаху само на појединим важнијим тачкама да заузму положаје. Турци истовремено нападаху одасвуд, са копнене и водене стране. Најогорченија се борба водила око зидина источног, односно дунавског дела вароши; ту кидишу заједно одреди Ахмед-паше и великог везира. Баш овај приказ нам приказује Ортелиус-ова слика. Поменути одреди продиру ту у два правца, ка источној и ка југоисточној капији. Над обема капијама уздижу се високи торњеви. Источну капију штити на северној страни Дунав, на источној пак водом испуњени широк ров, који почиње код Дунава а продира дубоко унутра. Лево од рова види се јуришни ров, а од овога на лево, на мало узвишеном месту, виде се рововски плетери а између њих топови. Према југу, на узвишицама, указују се такође батерије, а позади њих виде се шатори турског логора.

Пред источном (дунавском) капијом види се пространа обалска равна; к њој се бродовљем довозе турске чете. Водостој је тад, на несрећу бранилаца, био веома мали те се пред зидинама до обалских линија Саве и Дунава издизаху на многим местима суве обалске равни; ове поседнуше Турци и одавде наваљиваху на бомбардовањем оштећене зидине. Како слика приказује, један турски одред се већ групише непосредно пред источном капијом, а бродови непрестано довозе амо нове и нове чете. Истовремено с копнене стране једна друга турска чета трчећим кораком јури к југоисточној капији.

Ортелиусов бакорез Београда из 1521 год., који се налази у „Хронологији“ издатој у Нирнбергу 1603 год.

Зидине и куле већ нико не брани. Капије су провале; Турци без отпора продиру у варош. Становништво Београда, напустивши варош, бежи ка капији горњег града. Турци га не гоне већ се прикупљају на тргу вароши; бацивши своје дуге цице преко рамена очекују своје другове који продиру у варош. Посада горње тврђаве, спремна за борбу, заузима положаје на зидинама и сипа артилериску ватру на непријатеља.

Да Ортелиус-ова слика верно приказује турску навалу од 8 августа то нам доказују и савремени писани извори.

Турци су заиста извршили најјачи јуриш према источној капији и браниоци овде даваху најжешћи отпор; ту је беснела најљућа борба тога дана. Браниоци јаком пушчаном ватром чине у први мах страховиту пустош међу Турцима; но ови наваљују и даље неодолјивом силом и, наперивши на капију три топа, провалише исту. На то браниоци, увидевши критично стање на овој одбраненој тачци, повукоше се у горњу тврђаву, оставивши један мањи одред доле, ради одбране доњег града; јаничари пак продреше у варош.³³⁾

На исти начин заузеше Турци и југоисточну варошку капију. Истовремено навалише и војници Мустафа-паше на разваљене зидине савског дела вароши и продреше у унутрашњост истог. У вароши завлада страховита паника. Српски становници, чувши да су Турци провалили у варош, покупише по могућству своје покретнине и, запаливши своје домове, у очајању прохрлише у горњу тврђаву.³⁴⁾ Мољаху и преклињаху да их угарска посада пусти у тврђаву. Заповедник Олах одбија им молбу. За што?

Историјат опсаде Београда из 1456 год. је познат. Кад је те године Мухамед II освојио варош посада и варошко становништво бежаху и тада у горњи град; Турци појурише за њима и хтедохе с њима заједно продрети у тврђаву. То им није пошло за руком, но Турци, користећи се општим метежом, учинише јуриш на горњу тврђаву и на више места истакоше своје заставе на бедемима тврђаве. Но посада је, након циновске борбе, — при којој се истакао својим пожртвовањем Тит Дуговић, — најзад ипак одбила и сломила страховит турски јуриш. Дакле мало је недостајало да Турци том приликом заједно са вароши не узму и горњу тврђаву; стање посаде пак 1456 год. беше несравњено боље него ли 1521 год. Тада беше у Београду неколико хиљада бранилаца; сада пак неколико стотина; тада у Зе-

муну беше Јован Хуњади, прелаз преко Дунава и Саве није ометало ништа; турска флотила беше уништена, доњи град беше Турцима неприступачан, штавише баш у тај део тврђаве се пребациваху бродовљем војне снаге Хуњадија и Капистрана. Сада пак у Земуну и у његовој околини логороваху Турци, на Дунаву и Сави пак доминирала је турска ратна флота.

Из стратeгиских разлога и ради одбране горње тврђаве сасма је био оправдан поступак заповедника Београда што малобројну војничку посаду није жртвовао у неравној и безнадежној борби на бедемима околу вароши, већ је, уверивши се о немогућности одбране вароши, повукао посаду благовремено у горњу тврђаву.

Можемо разумети и оправдати и тај поступак заповедника што је у критичном моменту, када се могао очекивати турски јуриш, ускратио српском становништву улазак у горњу тврђаву.

Но Турци овом приликом нису одмах јуришали на горњу тврђаву као оно 1456 год. Што беше томе узрок? По свој прилици су се Турци, продирући кроз уске и кривудава варошке улице, збунили због пожара који је брзо захватио скоро целу варош. Познато је да су се Турци 1456 године због пожара морали повући из вароши, побојаше сличне катастрофе, не знајући што да предузму. Хладнокрвни заповедник тврђаве морао је приметити то колебање Турака и, сматрајући безопасним отварање градских капија, изилази у сусрет наваљивању Срба и пусти их у тврђаву.

Срби беху већ у путпуној сигурности, када турске војсковође, схвативши нову ситуацију, утаничише нов план за даљи напад. Одмах су довукли у варош топове и почеше жестоко да бомбардују преградне зидине доњег града; пробивши исте извршише општи јуриш против горњег и доњег града. Јуриш против доњег града је успео; пробивши се кроз разваљене зидине доњег града Турци му искасапише посаду, сем неколико бораца који побегоше у горњи град; посада потоњег пак одбила је турске јурише и предвече се Турци, претрпевши велике губитке, повукоше.

Борба од 8 авг. нанела је Турцима осетне губитке; пало је 800 јаничара; вероватно да је код осталих одреда било и већих губитака.³⁵⁾ Сулејман је заузео београдске вароши дошао једним кораком ближе своје циљу; спољашњи одбранбени појас главне тврђаве беше му сад у рукама.

Проф. Јован Максим

³³⁾ Tubero 373; Brutus (Historia) II 101. Zay 163.

³⁴⁾ Zay 163 не помиње пожар вароши. Но султан у своје дневнику вели да су Срби запалили варош; то исто тврди и Istvánffi 69 (Regni Hung Historia. Köln 1724).

³⁵⁾ Istvánffi 60 цени губитке на 800 јаничара сем губитака у четата асаба и спахија,

(Наставиће се)

Сто шест година живота Државне штампарије у Београду

Почетком јула ове године навршиће се 106 година откако Државна штампарија постоји у Београду. Из Крагујевца је овде пресељена у времену између 1 јуна и 10 јула 1835 г. Последњи 22 број „Српских новина” — изишао је 1 јуна 1835 са напоменом „пренумерантима да због премештања Књажевске типографије из Крагујевца у Београд, за неколико недеља новине србске неће се моћи издавати”.

Први број „Српских новина” штампан у Београду изишао је 10 јула 1835 под нумером 23.

Где је била Државна штампарија по пресељењу свом у Београд? О томе нам даје доста података акт Министарства финансија бр. 737 од 1 априла 1842, упућен Државном савету, а који се налази у Државној архиви:

„Његовом светлошћу књазом нашим подизање новог зданија на плацу цинцарског хана, до саме типографије, дало је повода мислити да ће Његова светлост зидање продужавати и оним плацем на коме је зданије у ком правителствена типографија ради, а које је заједно с плацем на коме је, добро бившем књазу Милошу принадлежеће. У истом зданију правителство ништа нема од собственности, до само то што је у њему, кад је типографија набављена и сместити се хтела неколико пенџера испросецала и што је више постојавшег ара соба једна постројена у којој се за типографију нужна артија суши.”

Да би се сазнале тачне намере кнежеве, министар финансија Павле Станишић отишао је кнезу Михаилу и том приликом дознао: „да ће се започето зданије како реченим плацем на коме је типографија, тако и противљежим, т.ј. правителственим на коме је и зданије правителствено, у коме је апотека Мате Јовановића, ако правителство њему с плацем уступи, продужити.”

Ако би му се уступило то државно имање, кнез је нудио у новој згради просторије за штампарију за 10 година без кирије, а апотеци за 5. г. са годишњом киријом од 120 дуката.

Државни савет је тражио да штампарија бесплатно у новој згради станује 12 г.

Од свега овог није било скоро ништа. Штампарија је остала на истом месту а апотека се је 1843 уселила у нову зграду, с лица ул. Краља Петра и у локал се улазило преко неколико степеница.

Тачно место на коме је била Државна штампарија

Зграда коју је кнез Михаило почео да зида 1842 то је „Старо здање”, некад и хотел код „Јелена”, ограничена улицама: Краља Петра Грачаничком, Иванбеговом и Чубрином. Та зграда, у којој се до пре 2 године налазила Железничка дирекција, срушена је и цео тај простор, ограђен тарабом и данас тако стоји. Сопственик тог имања сада је Народна банка.

У оно доба, пред зидање, ситуација тог имања била је оваква:

С горње стране, т.ј. од ул. Грачаничке па до ул. Чубрине, био је „Цинцарски хан”, који је кнез Михаило купио 1841. На доњем делу тог имања биле су од 1834 до 1837 мензуланске штале, а до њих Државна штампарија. Због сена које се ту налазило, Државни савет је 1837 наредио да се штале уклоне, пошто је штампарији претила опасност од пожара.

Испод штампарије је била „Брзакова кућа” у којој је био до 1839 конак кнегиње Љубице. Ту зграду је зидао за рачун кнеза Милоша Наум Ичко и исту му је Милош или продао или поклонио. У априлу 1841, како пише у својим „финансијама” Мита Петровић, ту зграду је купила држава за типографију. После, вероватно 1842, кнез Михаило је ту зграду купио и исту је Краљица Наталија продала г. Јанаћу Јанковићу 1911 год за 178.000 дин. Зграда је пре 2 год. срушена и једне знаменитости Београда нестало је.

Мита Петровић, не помињући где је била штампарија до 1841, каже да се је она те године уселила у ту зграду, па, како је имала сувишних одељења, нека су издана под кирију Мати Јовановићу, апотекару. Међутим, као што ће се доцније видети, штампарија је у тој згради имала само две собе за смештај књига.

Видеће се даље да је зграда штампарије била трошна и слаба, а међутим зграда коју Мита Петровић помиње, није била таква. Она је све до пре 2 год. била врло добро очувана и у њој се је налазила Београдска банка.

Прилике у Штампарији 1839

Биће од интереса изнети какво је стање било у штампарији 1839. Она је тада имала: једног инспектора (управника) са платом од

1000 талира годишње; 4 фактора (сви Немци) са платама од 168 до 300 талира год.; 3 слагача и 2 шегрта, 8 „књигопечатеља”, 5 словоливаца и 1 пандура. Плате радника су износиле од 120—144 талира, а шегрта 36 талира годишње. (Подаци узети из Државне архиве: Министарство просвете за 1839 г.).

Радници су били сви Срби. Однос између њих и инспектора Јакова Јакшића био је интересантан, што се најбоље види из акта који је Јакшић упутио Министарству просвете 20 марта 1839:

„Што се пак отпуста тиче, заиста би Саву Аксентијевића драговољно отерао, јербо ми у душу таче скитајући се ноћу. Ево већ две ноћи како овде не спава, псује ме и прети ми и сасвим је безобразан. Од пређе сам га тучао, али све узалуд. Прочи пак боље се владају, а какви су били кад сам дошао, да бог сачува! Еле, сад се боље владају.”

Тај Сава је био слагач и, како се из акта види, он је спавао у самој штампарији. То је, без сумње, био случај и са свима осталим, ако су били нежењени.

Рад у штампарији није ишао тако глатко. Министарство пише Јакшићу 14 августа 1839 актом бр. 1142 како је обавештено да слагачи

сасвим споро послове обављају и да оно што се може урадити за дан они раде 2—3 дана. Овластило је Јакшића да сваког може отпустити и о томе поднети извештај.

Јакшић је одговорио 17 авг. 1839 да су слагачи сад постали мало кроткији како им је наредба министарства саопштена. Затим додаје, поводом наредбе министрове да Математика мора што пре бити штампана.

„Факторима сам оштро запретио да Математика што пре буде готова, иначе имаће камџија посла. Ви после на мене дајте и пишите инштенцију, ја ћу вам по Руски.”

Фактори траже да узму Штампарију под закуп

Филип Валтер и Готфрид Шрепл, фактори, тражили су од Министарства 31 јула 1839 да им уступи штампарију под закуп за 6 год. с тим да плаћају по 500 форината сребра годишње.

Јакшић, је дао негативно мишљење. Међутим, Министарство је предложило Државном савету 2 августа 1839 да им се штампарија уступи, под условом да претходно пређу у српско поданство и да закуп траје 3 год.

Против овога су се и сви радници побу-

Зграда Државне штампарије у Поп Лукиној улици (сликана 1932 године. Сада је ова зграда пресечена због изградње прилаза Мосту Краља Александра I).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нили. Они су 13 августа 1839 поднели колективну претставку, молећи да штампарија остане у државним рукама, иначе ће сви из ње изићи. Навели су и то како су фактори неспособни за рад и да су као такви и дошли у штампарију.

Решења Саветског нема у актима, али сама чињеница да Државна штампарија никад није давата под закуп, доказ је да је Савет негативно решење донео.

Одељења штампарска нису била сва у истој згради. Словоливница се је налазила на Косанчићевом венцу, између садањих зграда Патријаршије и Крсмановића. На месту, на коме је сада кућа Крсмановића, била је прва београдска мензулана која се је 1834 иселила у Париску бр. 15. То имање, много доцније, купио је Марко Стојановић, адвокат, и сазидао две лепе зграде: једну на углу кн. Михаилове ул. и Париске, а другу испод ње у којој се је до светског рата налазило посланство Аустро-Угарске.

Према овоме, Државна штампарија је била онде где Чубрина улица излази на ул. Краља Петра. Ту се је некад налазила једносратна зграда коју је Општина купила ради продужења Чубрине улице. У тој кући је становао Настас Јовановић „дворо-управитељ” кнеза Михаила.

Даљи историјат штампарије овај је:

Инспектор Тирол тражио је 8 јула 1842 кредит да се кров прекрије како киша не би пробијала. Државни савет је наредио да се изврше само најнужније поправке, пошто се штампарија ускоро мора иселити. Међутим, од сеобе није било ништа.

Министарство просвете предлаже Државном савету 22 марта 1843 да се типографија исели из садање зграде, или иста обнови и темељно назида. У образложењу каже:

„Унутрености типографије велика је тескоба. Две оне собице у зданију где је Мате Ивановића апотека, тако су тескобне да се по читав сат провести мора док се каква књига, трговцем поискана, изнађе. Књиге су једна на другу тако сложене да се око њих обићи не може.”

О згради у којој је штампарија, каже да је она слаба, трошна и од тако слабог материјала направљена да јој ни реперације не помажу...

Државни савет је 6 априла 1843 предложио кнезу „да се књигопечатња и словоливница на доњи бој новог дворца преместе, но како се у истом сада војници налазе, то да се застане док се они отуд не иселе.”

Нови двор, који се помиње, то је стара зграда Министарства финансија у ул. Милоша Великог. Да се заиста на ту зграду мислило, служи као доказ и регистар Државног савета за 1843 где се за тај двор каже да је у Савамали.

Кнез на тај предлог Савета није ништа одговорио, али је и сам Савет увидео да штам-

парију не би требало преселити у тај двор, јер би се исти руинирао, а затим он може бити потребан држави „за много нужније и полезније потребе.” Зато је 16 априла 1843 предложио кнезу и он усвојио „да се потражи каква приватна кућа, а идућег пролећа да се промотри те да се типографија усели у неко од правителствених зданија.”

Зграда у којој се штампарија налазила била је својина кнеза Милоша. У писму, упућеном Државном савету 4 априла 1842, он каже: „Зданије богосовско купио сам од турчи баше а типографическо од Петра мејанције.” На једном списку кнежевих имања из 1845 сам кнез је назначио да је то имање купио за време Марашли паше и да је на њему била Петрова механа. Њу је Милош 1830 срушио и подигао једносратну зграду.

Богословско „зданије” било је на месту где је сада башта француског посланства до Саборне цркве.

Зграда за штампарију и даље се тражи

Министарство просвете у два маха 1845 г. извештава Државни савет како је „Типографија” тражила зграду, али је није могла наћи. Помишљало се на „Старо здање,” али се налазило да та зграда није практична из разлога: 1) Соба у којој би друкери и сецери радили, мрачна је; 2) што би се сваки штампани табак морао носити у висину преко три спрата; 3) Нема стаје и шупа за дрва; и 4) за сеобу би требало потрошити 500 талира.

Министарство је предложило да се подигне нова зграда која би према израђеном предрачуну коштала 23.498 форината. Зграда би имала приземље и спрат и у њој би било места и за државну апотеку. То треба учинити што пре како би се сачувао државни капитал у 35.000 талира, уложен у штампарију, којој прети опасност од пожара.

Савет је 12 маја 1844, бр. 527 одговорио: „стање правителствене касе таково је да се грађењу зданија приступити не може и зато да се грађење одложи.”

Поменути разлог није био много јак. Мало раније, 31 марта 1844, Држава је купила од Браће Симића кућу с плацем за 13.500 дуката и исту одредила за двор. То је онај двор у коме су 29 маја 1903 убијени краљ Александар и краљица Драга и који је срушен 1904. Пре би се могло рећи да разлог лежи у јавашлуку. Државна штампарија, после толико година, тек сада добија зграду каква јој треба.

Министарство финансија, на учињено питање, одговара Државном савету 14 јуна 1845 да зграда, у којој се „књигопечатња” налази, својина је кнеза Милоша и да је саграђена 1830. „Доњи бој (приземље) измењен је новим материјалом” и до сада никаква кирија није плаћана.

Решењем ВН 315 од 22 маја 1845 решено је „Да се књигопечатња пресели у оно зда-

Нова зграда Државне штампарије на Сењаку

није у ком је пре била књажевска канцеларија, а пошто је у овогодишњем буџету одређено 10.000 талира за ново зданије књигопечатње, то да се држи лицитација, на којој да се грађење зданија за књигопечатњу и апотеку уступи најјевтинијем.”

Међутим, решењем ВН 899 од 26 јуна 1845 подизање нове зграде за штампарију и апотеку одложено је „донде док се право сепствености оне земље на коју књаз Милош сада претензију чини надлежним путем не иследи и не докаже.”

Нова зграда је, дакле, требало да буде на истом месту на коме се већ штампарија налазила. Израђен је нов предрачун и по њему би подизање зграде коштало 36.714.20 фор. ср.

Са сеобом се ипак натезало. У згради, у коју треба да се усели, већ су се налазиле „две клерикалне класе” зато је решено да се у ходнику испод „мердевина” још једна соба направи. Кнез је то одобрио 16 јуна 1845.

Штампарија се је преселила у времену између 1 јула и 1 септембра 1845. У дотадању штампарску зграду уселило се Трговачко училиште. Решењем ВН 1488 од 13 септембра 1845 одлучено је:

„Да се поменуте класе трговачког училишта за време сместе у оно зданије где је

типографија правитељствена, пре него што је у стари конак премештена, постојала и радила.”

Сеоба ни ондашње штампарије није била баш тако лака ствар. Она је имала одељења: слагачко, машинско, словоливачко, књиговезачко а од 1845 и литографско. Министарство просвете актом од 7-ХП-1844 известило је Савет како је расписало конкурс за једног каменоресца, па тражи да се истом определи плата у 600 талира годишње а за набавку машина да се одобри кредит у 100 талира.

Литографско одељење имало је да израђује „мапе, земљовиде и разне образе из јестествене историје, земљоделија, физике итд.”

Од интереса је и ова чињеница која се односи на прву нашу штампарију: Министарство просвете актом од 3 марта 1839 наредило је истој да узме у штампу одговор Јована Хаџића Вуку Караџићу „и да шест штампаних примерака пошље Попечитељству и да то убудуће редовно чини за сваку штампану ствар.”

Штампарија најзад долази до своје зграде

И последњи пут, 13 маја 1846, Министарство просвете актом бр. 893 саопштава Држ. савету како је „типографији немогуће обстати

у оном зданију у коме се сад налази и моли
„да о удобном зданију расположење учини.”

Овај апел, као и ранији, остао је без успеха и ко зна докле би штампарија још у Старом конаку била да се почетком 1847 није појавио Јосиф Штајнлехнер, бравар, који своју кућу у Поп Лукиној улици понуди држави на откуп. Понуда је била прихваћена и по одобрењу Савета од 31 марта 1847 бр. 247 и одобрењу кнеза Александра од 5 априла исте године бр. 488 та се кућа купи за 4.800 дуката и намени за потребе штампарије. Извршене су и неке преправке и дограђивања и за то је утро-

шено 2.403,50 форинте по решењу Држ. савета од 16 маја 1847.

На тој згради у оно доба није било мансарде, она је доцније подигнута.

Ове године се навршује 93 г. откако Државна штампарија у тој згради постоји. Многе промене око ње су за толики низ година извршене. Кроз годину две и те зграде ће нестати а са њом и једног дела старог Београда.

Не би ли било добро да се та зграда сачува? Зар се не би могла реновирати и употребити за неку другу културну сврху?

Д. Ј. Ранковић

Вишњичка бања

— Један прилог њеној историји —

У „Општинским новинама” св. за јули—август 1940 изнете су извесне интересантне појединости о лековитој води у Вишњици. Овог пута износимо још неке појединости, према документима у Државној архиви: Конак београдски.

Кнез Милош је знао за лековитост ове воде и зато му је редовно слата, па налазио се он у Крагујевцу, или Пожаревцу. Милош, који је био познат као велики гурман, том водом је лечио претоварени стомак.

О шиљању те воде кнезу постоје ова два писла Алексе Симића. У првом, од 7 августа 1833, Симић пише:

„Шаљем вам по суруџији осам стакала с Вишњичком водом.”

У другом писму од 10 августа 1833 исти Симић пише:

„Ето шиљем вам седам стакала с Вишњичком водом. Што велите да су последње воде изветриле и да немају ону снагу као оне прве, ја не знам ништа од-

говорити Вашој светлости о томе, јербо је таква стакла с водом пунио доктор Куниберт и затворио као што и сад то чини. Ја сам му показао шта ми о том пишете, а он вели да чрез ових врућина она вода губи свој мирис а нешто вели да је узрок што сте се ви већ обикли пити ту воду па вам се сад слабија чини него пре. Међутим, ја ћу унапредак настојавати да се стакла онде на води затварају и запечаћавају, ако је у том каква погрешка досад бивала.”

Да је Вишњичка вода лековита у то се не може сумњати. Било би потребно учинити ово двоје: извршити поновну анализу и дати што шири публицитет, и уредити бању. Београду би то у сваком погледу користило.

Уређење ове бање најбоље би се извршило кад би Београдска општина решила да је узме у експлоатацију.

Д. У. Р.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

XVI

Сликаp Вељко Станојевић

Ж. Станојевић

Међу нашим савременим сликарима, који у овом моменту делују у Београду, Вељко Станојевић заузима, свакако, једно од највиднијих места. То место он је заузео својим солидним радом и стварном, чисто уметничком, вредношћу својих дела. Држећи се увек далеко од усиљене смелости и импровизиране оригинал-

ности, он је редовно био свестан, — и то је консеквентно спроводио у своме делу, — да уметност није ни последња реч великоварошке моде, ни психопатолошки екцес, него солидно савладан занат и искрена инспирација.

Увек је интересантно пратити линију развоја неког уметника; утицаје кроз које је пролазио, скретање у лево и у десно, његово падање и подизање. Али, док једни уметници ту линију маркирају јасно, било да постепено прелазе из једног манира у други, из другог у трећи итд., било да праве скокове из крајности у крајност, негирајући при томе, све што је изван круга њихових моментаних интереса, — други, или у почетку свог рада, или нешто доцније, налазе један одређени правац и током живота га продубљују, коригирају, допуњују и тако прилагођавају свом уметничком темпераменту.

Док је код првих релативно лагано пратити линију њиховог развоја, јер је она састављена из више или мање јасно маркираних делова, било да су они међусобно јасно одвојени као боје неког народног орнамента, било да се развијају један из другог као боје у спектру, код оних других је то веома тешко, практички скоро немогуће. Код њих тих јасно маркираних делова нема, по прилици онако као што на некој цветној ливади нема јасно омеђених површина на којима ниче само ово или само оно цвеће; код њих се ти утицаји јављају сасвим ненадано, дискретно и редовно несвесно, — исто онако као што се на некој ливади, из разлога који су нам познати а које ипак не можемо контролисати, током године јављају и пролазе неугледна, али драга висибоба, весела тратинчица, скромна љубичица, суморни различак, жарка булка итд.

Исто онако као што таква једна ливада чини складну иманентну целину, упркос томе што се стално мења, што у истом моменту са разних тачака и у разним осветљењима изгледа другачије, — исто тако то чини и дело Вељка Станојевића, ако га обухватимо једним сумарним погледом... упркос бројним моментима који би нас у том погледу могли завести. Резултати његових двадесетогодишњих уметничких напора јасно сведоче, да се он у основи није много мењао, али да је увек веома

Вељко Станојевић: Мала судопера — Рад из 1928 г.
— Својина г. Ј. Крстића — Уље

широкогрудо, с правом ученичком захвалношћу примао поуке како од старих класика и највећих италијанских мајстора, ренесанса тако и од великих Фламанаца, наших анонимних средњевековних фрескиста и најмодернијих француских ликовно-уметничких револуционара.

Пошавши од академско реалистичког манира, који је научио у школи, без великих и намерних скокова у лево или у десно, он је, постепеном еволуцијом, дошао до свог данашњег ликовног изражаја, који би се могао окарактерисати с неколико речи: То је један специфични неореализам, прожет позитивним тековинама модерног сликарства, као и солидношћу и отменошћу великих мајстора ренесанса.

Немогуће је овде говорити о свим утицајима који се осећају у делима Вељка Станојевића, јер би то значило препричавати читаву историју сликарства. Узмимо само неколико његова дела. Погледајмо, пре свега, две његове слике које, како по теми тако и по обради могу да стоје као два супротна пола у његовом делу. Једна је „Н. В. Краљ Петар II“, компонована и изведена у строгом стилу школе Јакобинца Луја Давида, која је захтевала избацавање из уметности свакидашњих прозаичних мотива и подражавање делима старе грчке и римске класике и високе ренесансе, а друга је „Мала судопера“, која претставља девојчицу како пере судове, а која у

себи садржи нешто од присности и тоpline барбизонаца, као и интимног домаћег штимунга једног Шардена.

Његова заносна „Наузика“, која је компонована у стилу високе талијанске ренесансе, потсећа нас по својој грациозности и сензуалности и на песника љубавних и пољских идила Ватоа. Као пандан тој слици могла би да стоји „Брање маслина“, која као пејзаж садржи у себи нешто од грандиозне композиторске моћи и компликованости Ројсдала или Хобема. Насупрот тим двома сликама које су изведене у строгом класичном маниру, ја бих метнуо његову слику „Мотив с Врбаса“, која је третирана с изразитим акцентима импресионизма. Док „Девојчица при тоалети“ и „Девојка у зеленом“ претстављају дела строгог и дисциплинованог кубизма. „Шумадиски сељак“ јасно одаје необуздани вангоговски потез. Кад би Станојевићева дела подвргавали и даље таквој анализи, ми би у њима исто тако могли наћи и утицаје снажног колористичког неоконструктивца Пола Сезана, његовог ученика Вламенка (види: „Ст. Мало“) а могли би цитирати и цео низ најпознатијих имена из италијанске ренесансе.

Док је у извесним његовим делима, — говор је увек само о најбољима, продукцијом чисте инспирације, — његова линија класички лепа, строга и академски прецизна (види: „Девојчица при тоалети“, „Наузика“, „Брање маслина“), — у некима је слободна и нејасно маркирана (види: „Ст. Мало“ и пејзаж у „Избор врховног војда“). Колорит му је некипут доста суморан, а некипут управо распеван, али у оба случаја солидно простудиран. Међутим, то је потребно нагласити, упркос безбројним утицајима, боље речено упркос свима поукама, које је он тако свесрдно примао, — али увек само од највећих мајстора, — и њима се практички користио, да је он у својим делима ипак остао свој, личан, јер се из тих дела осећа да он чврсто стоји на овом тлу из којег је поникао. У том погледу је, од наших репродукција, најилустративнији његов „Српски сељак“, који је сликарски обрађен вангоговски, али који је упркос томе остао наш чисти расни Шумадинац, са свима карактеристикама своје расе.

И кад после свега тога погледамо Станојевићева дела из његове најновије епохе, — „Моја жена при раду“, Мртва природа с дињом и велику композицију „Први састанак војвода 1803 г.“, — видећемо да се он у тим делима модернизованог неореализма ослободио скоро свих утицаја; да су то дела остварена на чистој бази унутарње симболике самих објеката.

Све ме то доводи до закључка да је Станојевић у том погледу ученик италијанског сликара ренесансе Лодовика Карачија, који је проповедао сликарски еклектицизам; да се од сваког сликара узме оно што је најбоље у његовом делу, да би се тако удруживањем нај-

бољег од најбољих издигло и изнад оних најбољих.

Међутим, упркос свим тим бројним утицајима, из Станојевићевих дела се ипак осећа једно; да у читавом његовом делу тр. нема удаљавања од једне основне линије, која је апсолутно јасна, прецизна и као таква посве прихватљива. Кад он стане пред своје платно и узме у једну руку четку, а у другу палету, тада за њега постоји само модел као такав. Он тада жели да га што боље уочи, да га пропусти кроз своју душу и да га сликарски обради тако, да то буде добра слика, или бар део добре слике.

И о техници Вељка Станојевића могло би се писати веома много. Он је, изгледа ми, од почетка свог стваралачког рада, без икаквих теоретисања, на чисто с тиме шта је то „материја“, шта је то „природа даног објекта“, његова „унутарња душа“, шта је то „ваздух“, „светло“, — шта је то „валер“, „фактура“, „гама“, „цртеж“, — шта је то „композиција“, „архитектоника“ итд.

Ту је на пр. једно младо женско тело; свеже, природно, топло, пуно сензуалистичке дра-

жи, чврсто компоновано, с управо вајарски снажним и тешким формама. Кад гледамо то тело ми управо осећамо пластику и тежину тих форми. Он ће то тело, не робујући никаквим догмама, дати онако како га он види, онако како га он осећа, онако како се оно трансформисало кроз његову душу, — без обзира на то како би га реализовали, рецимо, Ван-Гог, Тулуз Лотрек, Брак или Фужита. И баш ради тога, његове слике уз солидну и значајку обраду, претстављају успеле реализације чистих инспирација.

Вељко Станојевић је једнако сликарски узбуђен пред неком композицијом, пред пејзажем, ентерјером, портретом, актом или натирмортотом. Инспирација је у његовим делима, наравно релативно, редовно снажна, израз непосредан и примаран, а обрада брижна солидна и значајка. Његов сликарски темперамент није сувише бујан. Он никада није био ни претерани експресиониста, ни разуздани фовиста, ни неразумљиви импресиониста. А његово уметничко стварање је и сувише сталожено, а да би у њему могло да дође до случајних ефеката или, то још мање, до свесног и хотимичног подражавања.

Могло би се, шта више, рећи да се код њега осећа управо аверзија према олаком схватању уметности, према негацији занатског у уметности, и неко религиозно поштовање солидности форме, цртежа, уметничке и техничке чистоће. Ни у доба највеће повике на академизам и артизам, он није никада напуштао артистичку суптилност и академски поступак. Сваки и најситнији детаљ он је редовно солидно студирао, настојећи да пронађе његову унутарњу симболику, коју је потом, изражавао ликовним средствима, редовно с много поетске топлине и са рутинираном елеганцијом. И баш ради тога на његовим се сликама нигде не осећа филозофирање четком, никакво мучење и несигурност, већ, — напротив, — једна пријатна свежина и лакоћа која заноси.

Естетизам у избору предмета далек од сваке баналности, као и од екстравагација; веома развијен смисао за композицију и архитектонику слике; чисти колорит са простудираним односима боја у гама која се развија од најтоплијих до најхладнијих тонова; свежина раскошних поетизованих тонова и богатство колорита; чисти, еуклидовски снажни облици; дубоке емоције личног лирског темперамента; варијације светла и сенки у једној веома богатој скали тонских вредности; велика јасноћа и прецизност ликовног изражавања; суверено владање занатом и јасна свест хтења и креативне моћи, — све то чини да у делима Вељка Станојевића има емотивности као код мало којег нашег сликара. По свим тим квалитетима њему је већ сада осигурано достојно место у историји наше ликовне уметности.

Вељко Станојевић: Њ. В. Краљ Петар II — Рад из 1937 г — Својина Удружења инвалида у Београду — Уље

У старој београдској „Фишеклији“, — данашња улица Краља Александра, — у једној

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Вељко Станојевић: Девојчица при тоалети — Рад из 1923 г. — Својина г. Вл. Рибникара — Уље

скромној кућици турског типа, — која данас дакако више не постоји, — угледао је светло дана пре четрдесет и девет година, — 10/23 фебруара 1892, — данас познати српски сликар Вељко Станојевић. Његова мајка Јелисавета потицала је из старе банатске куће Лонгиновића, која је кроз дуги низ генерација, још од сеобе Срба под Чарнојевићем, давала свештенике и истакнуте борце за слободу и српство. Његов отац, Витомир, потицао је из двеју највећих и најпознатијих српских породица; био је праунук двеју првих дахиских жртава: Кнеза Станоја из Зеока, по коме се и презива, и Кнеза Алексе Ненадовића из Бранковине. Један од првих писмених људи у Србији, дипломата, војвода и књижевник Прота Матеја Ненадовић, јесте прадеда нашег сликара. Из те две фамилије поникао је временом још извешан број светлих и заслужних имена која су изграђивала слободу и културу Србије и наше данашње државе. Кнез Никола Станојевић, који је први јавно убио Турчина у сечи кнезова и тиме постао непосредни узрок Карађорђевој побуне, књижевник Љубомир Ненадовић, попечитељ и државни совјетник Јеремија Станојевић, политичар и књижевник др Драгиша Станојевић... и др.

Рано детињство, школско и младићско до-

ба, Вељко Станојевић је провео у Београду. У фамилијарном сећању његове најраније детињство задржало се у овој слици: Један мали буцмасти дечак седи на ивици тротоара пред родитељском кућом и пева, пева по цео дан, уживајући у посматрању кокошака, пловки и гусака које су се несметано гегале и гањале по калдрми и травњацима сада велеградске Смиљанићеве улице.

Сликарске вокације, — ако се то може тако назвати, а ја мислим да може, — код Вељка Станојевића се почињу јављати још у основној школи. Већ у то доба он ради широко замишљене „композиције” битака, скупова и покрета читавих војски, вероватно под утицајем дечачких игара и народних песама, од којих је већ у то доба знао велики број напамет.

Међутим, у том погледу он убрзо доживљује једно велико разочарење. Уласком у средњу школу он је присиљен да напусти те „композиције” и да заједно с осталим ђацима учи лепо све изнова; да учи основне потезе. И док он ради цртеже за половину разреда, за које појединци добијају и одличне оцене, не стиже да их начини за себе; а што је још горе то долази до ушију његовог професора, стварно првог српског модерног вајара Пере Убавкића. Ради тога се између њих двојице ствара антагонизам и, по мом мишљењу, баш ту треба тражити основ и данашњем Вељковом убеђењу да он од Убавкића није научио ништа и да овај на њега није извршио никакав позитиван утицај.

Кроз средњу школу, тј. кроз њена прва четири разреда, Вељко пролази као сасвим просечан ђак, али већ у то доба он увелико сања о уметничкој каријери. Његови родитељи нису били баш сагласни с тим да им син постане уметник, јер су били свесни тежине тог позива. Наводили су му примере Ђуре Јакшића и Ђоке Крстића, који су били први српски мајстори свог времена, а обојица су живели веома оскудно; Ђура је и формално гладовао. Они су свом сину наменили неки реалнији, боље речено лукративнији, позив; — рецимо лекара, правника или, још најбоље, каријеру неког високог државног функционера. Али за све то Вељко није показивао ни најмање воље. Он је остајао упорно при свом и тражио да га упишу у Уметничко-занатску школу. Родитељи, кад су увидели да нема другог излаза, коначно су попустили. То је било 1911 године.

Тадањи директор те школе, вајар Ђока Јовановић, зачудио се како то да један ђак, који у средњој школи из цртања има оцену с којом се једва провукао, сања о сликарству, док су сви остали кандидати, из тог предмета, имали одличне оцене. Међутим, Вељко се само осмехнуо и самоуверено рекао: „Господине директоре, оцена није увек меродавна. Ја ћу полагаати пријемни испит и ви ћете имати при-

лике да оцените моју вредност." И заиста, већ на самом пријемном испиту Ђока Јовановић се одушевио овим младићем, и доцније, — у првом реду кроз читаво време школовања, он му је указивао нарочиту пажњу ценећи његов таленат и његову марљивост.

Свакако да није без значаја, — обзиром на бројне утицаје који ће се доцније појавити у његовом сликарству, као и обзиром на искрено одушевљење које се тако јасно осећа у његовим пејзажима, — да се овде спомене, да Вељко у великој библиотеци свог старијег брата Јеремије, префињеног естетe и доброг познаваоца историје уметности, — данас пуковника, — налази веома богату литературу на немачком и француском језику, коју марљиво, уз помоћ свог брата, изучава. Још као тринаестогодишњи дечак он одлази у самоћу природе, — у Кошутњак, Топчидер и на Авалу, — где доживљава своје прве утиске природе и богатства пејзажа. На те ескурзије он уз понеку уметничку монографију или историју, носи и свој „скиценбух", који марљиво испуњава цртежима пејзажа и сељачких послова.

Али ипак, апстрахирајући све до сада речено, Вељко ипак своје прве систематске уметничке поуке добија тек у Уметничко-занатској школи, од тада младог професора Љубе Ивановића, који је искреним убеђењем и са много одушевљења преносио своје знање на ђаке, према којима се и иначе опходило као према млађим друговима. Иако је било правило да ђаци у цртаћој класи проф. Ивановића ос-

тају две године, Станојевића су ипак, — као најбољег ђака, који је у границама школских потреба савладао цртеж, — већ после прве године упутили у класу проф. Мурата, код којег се радило уљем и осталим бојама. Ту он добија своје прве основе колорита, који ће доцније у његовом делу заузети веома важно место. Колико га је Мурат заволео и колико је ценио његов таленат, види се и по томе што му је препустио један свој посао, неку икону, коју је Вељко израдио на највеће задовољство, како свог професора тако и поручиоца, и која по том претставља Станојевићево стварно прво самостално дело. И данас се та икона чува у породици једног познатог београдског апотекара. После те иконе, Станојевић је добио још неколико поручбина, — неколико портрета тадањих београдских грађана.

Уметничко занатску школу Станојевић завршава у јуну 1914 год. Његови родитељи који су у међувремену увидели да је Вељко заиста нашао свој животни пут, радују се његовом напредовању, и спремају га за продужетак студија у Минхену. И управо кад је већ све било спремно, кад су већ били, како се то каже „спаковани кофери", одједном је као гром из ведрa неба у Београд дошао глас о сарајевском атентату. У Београду, као што је познато, настају демонстрације и припреме за оно што је неизбежно долазило. У свему тому, као и цела млада српска интелигенција, и Вељко Станојевић узима најактивнијег учешћа. После првих бура огорчења и одушевљења, кад се почело трезвеније мислити, почели су се формирати добровољачки одреди. С неколико својих другова Вељко се пријављује међу првима и објавља рата га затиче на положају Мали Мокри Луг, више Београда. У том одреду он остаје још око два месеца, све до формирања чувеног ђачког батаљона у Скопљу. После тромесечне вежбе, сви ђаци су као поднаредници упућени у разне јединице да као војници српску војску поведу у победнички поход. Станојевић је био додељен у II — „гвоздени" — пук моравске дивизије, с којим суделује у свим његовим славним и познатим подвизима.

1915 год. он се налази на Дрини, па како је то углавном било време затишја, марљиво ради бројне скице и студије ратних мотива. Долази албанска голгота и Крф, који је у контрасту с албанским страхотама био прави рај. Ту се опоравља и у хладу еукалиптуса, чемпреса, маслина и поморанџи, у друштву са својим пријатељима Живојином Лукићем и Живорадом Настасијевићем, проводи слободно време у скицирању ратних мотива и крфских пејзажа. Али та идила престаје већ након три месеца. Долази реорганизација српске војске и одлазак на солунски фронт. Међутим, очи саме офанзиве Станојевић се тешко разболи и бива пренешен у једну солунску француску болницу, одакле после кра-

Вељко Станојевић: Девојка у зеленом — Рад из 1924 г.
Својина Музеја Кнеза Павла — Уље

WWW.UNILIB.RS

Вељко Станојевић: Мртва природа с дињом — Рад из 1940 г. — Својина г. Милорада Ђорђевића — Уље

пег времена и проласка кризе, бива упућен у једн. руску болницу у Ници.

Ту остаје око три месеца и интензивно сликарски ради. Често је у друштву са чувеним руским скулптором модерним Архипенком, који је ту имао свој стални атеље. Између њих се развија искрено другарство, али упркос томе као и упркос бесконачним дискусијама, обојица остају при својим ранијим схватањима: Архипенко при свом апстрактном крајњем левичарству, а Станојевић при свом еклектицистичком неореализму кроз прожетом класицизмом.

У то време се кејовима Нице вукао већ крајње оронуо ликовно-уметнички револуционар Амедио Модилјани, који се данас убраја међу највеће француске модернисте. Станојевић се упознаје с њим и с његовим делом, али упркос великог поштовања које је осећао према великом мајстору, овај га никада није могао одушевити. Поред ова два мајстора светског гласа, ту се, за време Станојевићевог боравка у Ници, нашао и директор Уметничке академије, познати импресиониста и ликовно-уметнички историчар Одра. И он са Станојевићем много дискутује, бодрећи га да истраје на започетом путу. Поред тих странаца Станојевић се ту састаје и с нашим заслужним и великим сликаром Миланом Миловановићем, и често проводи у његовом друштву читаве сате.

Крајем 1916 год. Станојевић се као излечен враћа у своју јединицу на Солунски фронт,

а крајем 1917 год. прекомандован је у Топографско одељење Врховне команде, која се тада налазила у Солуну. Ту му се, као званичном ратном сликару, пружају све могућности да се сав посвети својој уметности. Отада па све до маја 1918 год., он израђује читав низ скица за велике ратне композиције и, практички узето, безброј студија, скица и портрета војника и виших команданата. Известан број тих радова данас је својина Министарства војске.

Маја месеца 1918 год. Станојевић се поново разболео и као реконвалесцент понова је упућен на француску ривијеру. Срећан случај је хтео да он овога пута путује сувим путем, и то кроз Грчку, — поред Олимпа, Парнаса и Делфа. Ту му се пружа прилика да ужива и лепотама ненадмашне грчке пластике и архитектуре, што све на њега производи најдубљи утисак. На путу за Француску, — што му као официру, који путује сам, није било тешко, — зауставља се у Риму, где доживљује своје, до тада најдубље уметничке утиске. Двадесет дана он непрекидно, — у друштву Жике Лукића и Николе Бешевића, који су се ту затекли, — посећује бројне и пребогате римске музеје; понајчешће Ватикан, где стоји читаве сате запањен, — како ми то сам рече, — пред највећим делима старе грчке и римске класике и италијанске ренесансе, Најснажнију импресију чини на њега Микеланџелова фреска „Страшни суд” у ватиканској Сикстинској капели. То дело обилази сваки дан, откривајући у њему увек нешто ново, величанствено и управо божански креативно. И доцније, кад год је дошао у Рим, он никада није пропустио прилику да обиђе Сикстину. И данас сматра да је то најгенијалније, а у исто време и најједноставније и најкомпликованије ликовно-уметничко дело које је до данас створио човечански геније. Сам се преданном из-

Вељко Станојевић: Брање маслина — Рад из 1925 г. Својина г. Н Вуча — Уље

разио да му је то дело постало управо опсесија и да према њему осећа најдубље, право религиозно, поштовање.

Све што је он ту видео, — и антички Рим, и Рафаел, и Леонардо, и цела ренесанса, све је то нашло тако снажног одјека у његовој уметничкој души, да је он осетио да је нашао свој прави пут. С великом тугом он се ипак од свега тога откида, јер га на то сили војничка униформа у којој се налази, одлази у Марсељ да се јави војним властима, које га по том упућује у Ницу на опоравак где он опет марљиво сликарски ради. Ту га затиче крај рата и он одлази у ослобођену отаџбину, задржавајући се колико је то било могуће, по разним италијанским културним центрима, — Фиренца, Рим, Напуљ, — и прелази на Крф. Ту се састаје и обнавља старо пријатељство с Костом Миличевићем, и пресрећан што се окончао тај несрећни рат, који је одузео толико енергија и толико онајбољих снага читавој његовој генерацији, — поново се баца с највећим оптимизмом и младеначком енергијом на рад. Ту израђује петнаестак пејзажа, који су му доцније тако корисно послужили за његове велике ратне и историске композиције. Али, и томе је брзо дошао крај, јер је било већ крајње време да се јави својој команди, која је у међувремену већ стигла у Београд.

Међутим, иако је и даље морао остати под заставом, у Врховној команди, он ипак има доста времена и веома погодне услове да најозбиљније прилегне на посао. Те, 1919 год. он први пут излаже јавно, и то као гост београдске групе „Лада“. „Противно свим очекивањима домаће критике, Станојевић је већ у почетку дао стваралачку зрелост и потпуна дела.“ (Г. Крклец у „Прагер-Преси“ од 26 јуна 1925 год.). Убрзо после те изложбе, почетком 1920 год., он је демобилисан.

Ту настаје један велики прелом у његовом

Велко Станојевић: Наузика — Рад из 1926 г. — Својина Мин. шума и рудника — Уље

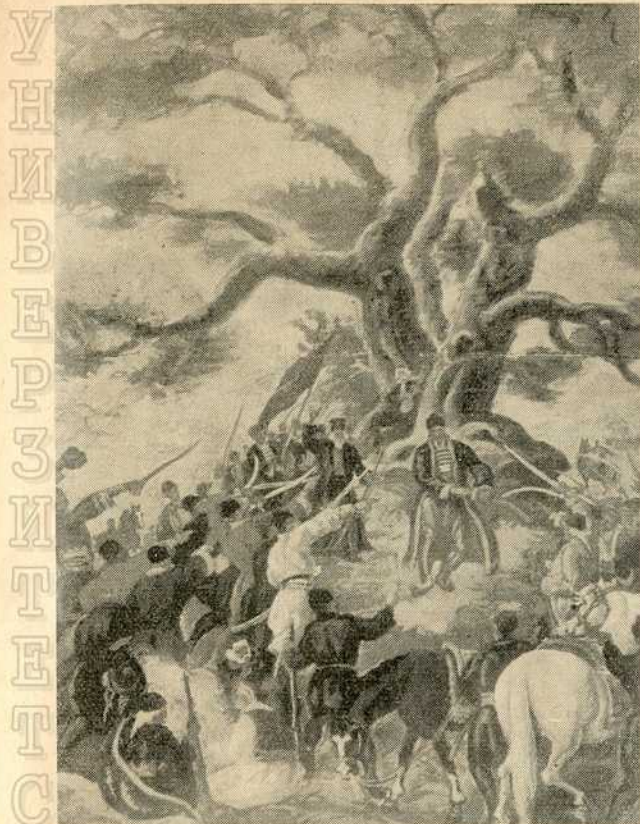

Велко Станојевић: Моја жена при раду — Рад из 1940 г. — Код аутора — Уље

животу, боље речено, у његовом уметничком формирању. Он тек сада долази у прилику да се заиста сав посвети својој уметности. Први његов корак на том путу јесте одлазак у Париз, који је још цео век пре тога био не само слободарски и демократски, него и културни центар, боље речено жижа, читавог образованог света; можда више од свега у ликовно-уметничком животу.

Немогуће је, иако би то било потребно и веома интересно, на овом месту писати опширније о томе шта је то управо у ликовно-уметничком смислу био Париз двадесетих година овог века. То је предмет читаве једне историје, и зато ћемо се ми овде морати задовољити, мање-више, самом констатацијом да је то баш епоха кулминације свих могућих и немогућих експеримената у ликовној уметности; на бази сезанима — то су били углавном кубизти, вангогизма — фовисти и реноаризма — модерни умерењаци. Позитивне тековине револуционарног импресинизма извитопериле су се у култ најнегативнијих инспирација, декаденције и психопатолошких ексцеса. У том хаосу безбројних нових школа, безбројних „лизама“, прогласа, манифеста, најјефтинијих скандала, ступидности и вулгарности, згажене су и поломљене све таблице уметничких канона. Закони пропорције, перспективе, линије, боје, тонске вредности, односи топлих и хладних

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Вељко Станојевић: Избор врховног војда — Рад из 1936 г. — Својина г. Цинцар-Марковића — Уље

боја, — укратко све оно што је претстављало и што претставља тековине најгенијалнијих појединаца од алтамирске шпиље, преко Египћана, Асираца, класике, византиске уметности Леонарда, Рафаела и Рембранта до Енгра, — све је то проглашено за бесмислицу, поплувано и погажено.

У том хаосу су се пласирали безбројни антиталенти као неки револуционарни новотари, а све новије и новије школе престижале су једна другу. Кулминација свег тог варварства, свих тих прорачунатих скандала и патолошких ексцеса, — свих тих Мадона с брковима, слика маланих магаречјим реповима, портрета с комадићима стакла уместо очију, слика с налепљеним комадићима шибица, чуперцима косе, отпацама сукна, исечцима фотографија и новина, и голих људи по улицама, била је једна лудачка анкета, пред којом управо стаје мозак: „Треба ли спалити Лувр.“ Тј. треба ли спалити и уништити све вековне тековине, човечје генијалности, скупљене у тој најбогатијој збирци на свету, и кренути сасвим новим, никоме јасним путевима.

Вељко Станојевић је пратио цело то чудно и лудачко збивање с великим интересовањем, у најбољој намери да га схвати. Све то на њега не производи никакав негативан утицај и он задржава јасан поглед на ствари и појаве око себе. Инстинктом расног и ди-

циплинованог Балканца кога су вековима варали и обмањивали, и који је кроз то стекао огромно животно искуство, прецизан поглед на ствари и велико неповерење, — коме не импонују ни блештаве фанфаронаде, ни звучне фразе, ни застрашујуће претње, ни ласкава обећања, — он све то проживљава веома хладнокрвно; стоји од свега тога на потребној дистанци и настоји да извуче максималну корист, тј. да што више научи. И док неке његове колеге пуштају да их понесе струја тог људила, и постају дивљи фовисти или мутни импресионисти, Станојевића не напушта здраво расуђивање и он паралелно с тиме обилази и даље Лувр и остале музеје, где с несмањеним дивљењем и потенцираном жеђу изучава Тинто рета, Леонарда, Рембранта, Делаacroa — настојећи да уђе у саму битност њиховог стварања, и, да као млади почетник, од њих што више научи.

Паралелно с тиме он одлази у академију „Д' ла гранд Шомијер“, где се усавршава у акту; већ увелико ради самостално и почиње да излаже прво у „Салону независних“, а потом и у „Пролећном“ и „Јесењем“. Критика га веома лепо дочекује. Запажају га и о њему се веома лепо изражавају први француски, а самим тим и први светски, ликовно-уметнички критичари: Морис Рајнал, Тиобо-Сисон, Камил Моклер, Франсоа Фоска, Валдемар Жорж и други.

Конрадо Паволини, на пр., реферишући у миланском „Месечнику за културу и уметност Л' Есаме“ о парижском „Јесењем салону“ 1924 г., поделио је све излагаче у три групе: постимпресионисте, фовисте и метафизичаре, и пошто је Вељка Станојевића метнуо у трећу групу, написао је следеће: „Најбољи кога сам тамо запазио јесте Вељко Станојевић са својом „Девојчицом при тоалети“, солидно сазданом у једном модерном ентерјеру“. Исте те

Вељко Станојевић: Мотив из околине Чачка — Рад из 1940 г. — Код аутора — Уље

године и с исте те изложбе, веома уважени француски часопис „Лез-анале“, изабире између две хиљаде излагача из целог света за насловну страну свог броја од 29-XII-1924 г., баш Станојевићеву слику „Девојка у зеленом“, која се сада налази, — истина неизложена, — у „Музеју Кнеза Павла“.

Две године пре тога, један од најпознатијих француских уметничких часописа „La Revue Moderne des Arts et de la Vie“ у свом броју од 15 марта 1922 г. из пера Клемент Мора, уз репродукцију једног Станојевићевог акта, доноси између осталог и следеће: „Станојевићева платна су изван свих баналности. Падају у очи углавном по својој солидној конструкцији, која неискључује ни деликатност ни хармонију. Пореклом Србин Вељко Станојевић је студирао у Београду, али он много више дугује свом уметничком инстинкту за способност да разуме ствари и да уђе у њихову битност. Његова личност је била између осталог стимулирана од старих примитиваца, Тинторета, као и од разних модерних сликара на пр. Сезана. Био сам живо заинтересован прилозима овог сликара у „Салону независних“, где сам нарочито запазио његов акт. Овај уметник је од кубизма прихватио само укусу здраве конструкције. Он уме да да чврстоћу женског тела једном чудном савршеношћу.“

Стававши тако у Паризу веома леп ре-номе Станојевић још 1921 год. с једном групом млађих ликовних уметника разних народности оснива удружење „L'ар ан Франс“, које је временом приредило неколико релативно успешних изложба.

До 1930 год. он путује и ради по великом делу медитеранске европе задржавајући се највише, дакако, у Паризу, а с времена на време долази на дуже или краће време у Београд. До 1934 г. Станојевић је живео искључиво од своје уметности, а те године је ступио у државну службу и сада је наставник цртања у Цетој мушкој реалној гимназији у Београду.

Вељко Станојевић: Шумадиски сељак (Фрагмент веће композиције) - Својина Народне скупштине - Фреска

У многим уметничким акцијама професионалног карактера Вељко Станојевић је узимао активног учешћа. Још око 1920 год., он је био један од оснивача „Удружења ликовних уметника“, доцније, — уз Бранка Поповића, Јована Бијелића, Перу Палавичинија, Марина Тартаље, Живорада Настасијевића и Сретена Стојановића, — он је један од оснивача ликовно-уметничког удружења „Облик“, још доцније „Прољетног салона“ у Загребу, и — напоследку, — „Удружења бивших ратника сликара и вајара“. Био је често члан разних жирија, а 1927 год. изабран је за претседника „Уметничког савета“ за целу државу, који нажалост није имао могућности да ступи потпуно у функцију.

Своју прву колективну изложбу Станојевић је имао 1922, другу 1925, а трећу 1929 год. Сиже његових радова са тих изложба углавном су композиције актова и природе, жанр-композиције, пејзажи, марине, портрети и мртве природе. На тим изложбама он и код домаће критике постиже веома ласкава признања. Могао би се овде цитирати читав низ таквих најласкавијих похвала, међу којима свакако највидније место заузима онај чланак садањег директора Музеја Кнеза Павла г. Милана Кашанина, који је писан сав у суперлативима, а који је изишао у „Месечном магазину Реч и слика“ број за децембар 1926 г. Још 1926 год. он почиње да ради велике композиције историског карактера, које у његовом сликарском делу изузимају веома видно место. Немајући могућности да се на њима поближе задржавам, ја ћу се задовољити само пуким констатацијама. Прве две Станојевићеве композиције тог карактера јесу „Карађорђево

Вељко Станојевић: Мотив са Врбаса — Рад из 1932 г. — Својина Њ. В. Краља — Уље

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

устанак” и „Пробој солунског фронта”, које се сада налазе у „Дому гардских официра” у Топчидеру, а које су рађене 1926 године. 1934 год. он израђује композицију „Избор врховног војвода”, која се сада налази код г. Цинцар-Марковића у Београду, а 1937 г. „Договор војвода 1806 год.”, коју је пре кратког времена откупила Општина београдска за свој музеј с прве изложбе „Сликара и вајара бивших ратника.” Сада завршава велику композицију „Први састанак војвода 1803 г.”, а у скицама и замисли има још читав низ таквих композиција из новије српске историје. Сви ти радови су рађени уљем, темпером, акварелима и тушем; графиком, изузев дакако цртежа, он се није никада бавио.

1938 год. Станојевић је у бањалучкој Саборној цркви покрио око двеста квадратних

метара фреско-композицијама религиозног карактера.

Као члан „Удружења ликовних уметника” с једне стране, и „Облика” с друге стране, он је излагао по разним градовима Француске, Шпаније, Енглеске, Чехословачке, Италије, Бугарске и Грчке, — а пре десетак година, позван од Ивана Мештровића суделовао је са десетак југословенских уметника на репрезентативној путујућој изложби југословенских уметника, по разним великим градовима Сједињених Америчких Држава.

Његови радови се налазе скоро у свима нашим музејима и јавним колекцијама, као и у многобројним нашим и страним приватним поседима.

Звонимир Кулувић

Вељко Станојевић: Сц. Мало (Бреџање) — Рад из 1929 г. — Приватна својина — Уље.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

На београдском гробљу

— Сећање на две београдске књижевнице —

Десети децембар прошле године освануо је суморан и пун магле. И моје расположење тога дана било је у складу са природом. Обузела ме сета и туга. Објава у београдским листовима о помену на гробу великог државника Николе Пашића пригодном 14 годишњице његове смрти одвела ме на гробље.

Кад сам крочила на главну капију, задивила ме и очарала дивна слика. Хумке по кривене сланом, а тако и све биљке око њих као да је снег пао. Ваздухом се ширио мири тамњана. Око Пашићева гроба окупљено је једва педесетак људи и жена. Гроб је окићен љубичастим цикламама, чије се боје преливају од најсветлије у најтамнију. Неколико веза карамфила и белих ружа.

Дан магле и белине.

Ту је супруга благоупокојеног, госпођа Ђурђина. Да ми је знати како је изгледала као невеста, млада Тршћанка, кад је из Трста дошла у Србију..

Зажелела сам да ми је једне хладне, зимске вечери седети уз стару госпођу, да ми прича о своме супругу. Сва новија историја Србије везана је за име и кућу Николе Пашића.

Велики свештеник, Николај Велимировић, на чији се глас окупља млада Србадија, моли за упокој великог државника.

Помен је свршио и сви се разиђоше. Није ми се дало да пођем са гробља.

Овде почивају они добри стари Београђани. Ту су земни остаци и оних што све дадоше за част и славу свога града и отаџбине. Гроб до гроба. Споменици од црнога или белог мрамора, од белог камена, дирљиви натписи, земљане хумке закрнуте и забусане, са дрвеним крстовима. Неке велике и богато израђене гробнице пусте су и неокићене, а понека најскромнија хумка окићена је најскупоценијим свежим цвећем. Министар лежи до радника, војник-редов до генерала, сељак до банкара, и тако редом.

Стигла сам до споменика палим борцима у одбрани Београда. Горњи део лика српског војника једва се види од густе магле, која је тога јутра притисла Београд Кроз маглу гледам орлушину... Да ли се миче? Не, не може да се макне, добро је пригњечена. Над њом је стари топ. Хтела бих с њим да разговарам, да га оживим, да му дадем душу, да ми прича о ономе што је било и прошло...

Спустим се у Костурницу. Ту су остаци младих јунака што су бранили овај дивни град. Некима се име зна; записано је на сандуку. Читам имена и сваком поједином захваљујем: „Хвала ти, Драгољубе, хвала Јоване, хвала Светозаре!“ Многа су ми презимена по-

зната. Једнако се презивају људи и у мом крају, на Јадрану. Баш једнако.

— Хоће ли наша деца бити јунаци као и ви?... Зашто су вас оставили овде, далеко од живота који бруји?... По народној песми, мајка није дала да јој децу у гробљу сахране, већ у зелену башћу под наранчу, где ће њима често одлазити. И ови би јунаци морали почивати у најцветнијем перивоју, усред града, да наша омладина види њихове гробове, да осети лепоту њихове жртве.

Са висине загрлила сам погледом безброј гробова. На левој страни, уз главни пут, натписи су латиницом. Ту су закопани католици. Христос је волео једнако све људе.

Наједном зачујем кукање и лелек. Сестра нариче за сестром, онако као сестра Батрићева у „Горском Вјенцу“ за братом својим. Још има поезије и љубави...

Спустим се наниже и предамном искрсну споменик. На њему госпођа у старинском оделу: сукња до земље, мали старомодни шешир на глави, лепеза виси о руци. Уставим се и загледам у бели кип жене. Учини ми се да ме зове. Примакнем се, приђем ближе.

— Добар дан, непозната госпођо! Нисам вас никада овде видеала, а ипак сам много година ту.

— Нисам, госпођо, никада овде долазила. У Београду сам више пута била, али нисам долазила на гробље. Походила сам само живе. Сада сам се сасвим преселила у Београд.

— Допада ли Вам се Београд?

— Много, много ми се допада, драга госпођо, бели град са две реке. Диван је Београд. Велик и модеран град. Јуре трамваји и аутомобили. Дућани са богатим изложима.... Личи на велике светске вароши. Волела бих да знам како је изгледао Београд у Ваше доба, када сте с лепезом о руци пролазили улицама или се возили фијакером?

— Лепа су била моја времена. Све је било домаће и интимно...

Разговор са белом госпођом прекинула је група људи и жена што су се приближавали гласно разговарајући.

— Збогом, госпођо, навратићу још понекад...

Гробљем пролазе жене у црнини са величавим. Сузне очи одају дубоку жалост. Неке носе корпе са јелом за подушје. Понајвише носе цвеће да оките гробове. Чујеш како разговарају о болестима, о тешким самртним часовима, о погрешним дијагнозама, о лековима, о поменима и парастосима.

Желим да походом два гроба, сећајући се двеју жена, београдских књижевница Милице Јанковић и Данице Марковић. Упознала сам

их на Јадрану. Њихову успомену носим дубоко у срцу.

Једног врућег летњег дана 1914 год. упознала сам се са Милицом на сплитском купалишту „Бачвице”. Сунчала сам се на плажи заједно са својим сестрама и другарицама. До мене на жалу седела је непозната госпођа. Ноге је потпуно покрила влажним песком, који је сушио сунчани жар. Устала је да уђе у море. Помагала се штаповима. Видела сам да јој је тешко, па сам јој понудила да се наслони на моју руку. Примила је и много ми захвалила. Ноге су је болеле. Биле су изобличене од реуме. Од тог момента датира наше познанство. Сваког дана смо разговарале. Упознала се и са другим девојкама што су долазиле да се купају. Интересовала се за наше прилике, радовала се нашем патриотизму и осетила је колико желимо да се ослободимо ропства. Соколила нас је: „Све ће да буде онако како ви желите”.

Дошао је Видовдан и атентат у Сарајеву. Милица се много забринула. Што ће сад да буде? Биле смо у очекивању великих нових догађаја.

Једнога дана није дошла. Сутрадан ми рече: „Данас је код мене у хотелу био претрес. Мислим да ми власти неће дозволити борављење у Сплиту. Много ми је жао што ћу морати да одем из овога дивног града. Ваше сунце помаже мом здрављу, а и Вас ми је жао оставити. Надајте се... Сада би могло да се оствари оно што ви желите...”

Драга Милице! Долазила си и после на твој Јадран, који си толико волела и сећале смо се твог првог доласка... Све пролази.

Данас ја тражим твој гроб на београдском гробљу. Живим у Београду, за којим сам и у најранијој младости чезнула, о којему си ми ти много причала. Шетам Калемегданом, гледам Београд, гледам Дунав и Саву, а видим их твојим очима, волим их твојом љубављу. Сећам се што си ти о њима писала:

„Каква ширина на висини, какав поглед! Просто један чудесан, срећан случај! На платоу, над двома великим европским рекама, наш Калемегдан и наш град! Ове бедеме, ове старине, треба оковати у злато и чувати као очи у глави.. Ружица црква, кула Небојша, какви споменици, колико поезије! Ми смо тај народ, који је умео да испева поред толико других и песму „Диоба Јакшића”, где месец звезду Даницу кара што је дангубила три бијела дана. А она се брани да је над Београдом стајала и гледала чудо: како браћа Јакшићи деле очевину. Колико истине, узвишене поезије и дубоке филозофије има само у тој једној песми.

Погледајте! Величанствена је ствар ушће Саве у Дунав. Зар не? То је догађај који не престаје догађати се пред нама. Блистава, љупка, млада, али снажна и моћна Сава, која је догде имала свој лепи живот и своју личну славу, пред нашим очима престаје да живи сама за себе, губи своју индивидуалност, пре-

даје се Дунаву и постаје једно с њим. Даје му своје име и свој живот. Волим Саву, она тако освежава наш Београд, волим је, пољубила бих је, плакала бих...”

...И Београд тако волим и још више, — писала је Милица. — И он је древан и вечан. Много се борио, многе навале одбијао. — Небојша, који је своје име дао кули Небојши, стајао је на мети целом свету, истоку и западу, северу и југу — много је страдао, много је жртвовао, много крви низ бедеме у Дунав пролио, али је увек остајао неустрашиви јунак. Много је чуда видео, али он још није проживео свој живот, тек има да живи и да се развија, и он неће никада умрети...”

Даница Марковић, добра, ведро песничка душа. И она је дошла на Јадран жељна Далмације о којој је песме певала. Очарана лепотом мора, давала је израз среће свакој својој речи. Све јој је било лепо и прелепо: и море, и сунце, и Марјан. Друговале смо цело време њеног боравка у Сплиту. Зажелела је да обиђе и друга места у Далмацији, да види карактеристике и лепоте Трогира и Каштела, старе Салоне и острва. Походиле смо и манастире на реци Крки.. У друштву књижевника и новинара возиле смо се чамцем од Ронђислапа до православног манастира св. Арханђела, задужбине Јелене Шубићеве, сестре цара Душана. Задржали смо се цео дан да разгледамо знаменитости, примљени и угошћени познатом гостољубивошћу манастирских калуђера. Из св. Арханђела возили смо се опет лађом до острвца Висовца, на коме је католички манастир и црква.

Мало ко зна за романтичну лепоту тог краја, који се може по својој природној лепоти упоредити са најлепшим пределима. Висовац, као и св. Арханђел, сав је у зеленилу и питомини.

Један фратар, оборена погледа, показа нам руком, над главним вратима манастира „Клаусура”. Разумеле смо. Могла су да уђу само господа. Даница се разочара.

Понудише нас смоквама и ракијом. Даница одби: „Кад ми не даду да уђем и да видим што је вредно да се гледа, нећу да примим почашћење.”

Пред одлазак донесоше књигу посетилаца, да забележимо посету и потпишемо се. Док је Даница писала, надвили смо се над њом да видимо што пише. Сећајући се Матавуљева „Бакоње фра Брна”, ћирилским словима започе Даница: „У постојбини дичнога фра Брне...” надовезујући о лепоти природе, места и Матавуљевог дела. На повратку једили смо је, ради онога што је написала, не знајући да Матавуљево дело није по вољи часним оцима.

—о—

Оставила сам бело гробље, вечно бора-виште највећег броја Београђана, понављајући речи Милице Јанковић: „Волим Београд душом и срцем, животом и смрћу!”

Марија Роца

Културна хроника

Посета Њ. Кр. Вис. Кнеза Николе градском Дому културе.

У суботу, 1-И, око десет часова пре подне, професор цртања Њ. Кр. Вис. Кнеза Николе, ак. сликар Мика Петровић, јавио је да ће тог истог дана допратити Кнежевића у Дом. Предузето је све за овај пријатан дочек. У Дечјој и Омладинској читаоници приређена је изложба књига, које млади читаоци ове Библиотеке нарочито воле и које су могле занимати и малог Кнежевића.

Њ. Кр. Вис. Кнежевић Никола уписује се у спомен-књигу Градског дома културе

Дочеку су присуствовали: Претседник Општине г. Јеврем Томић, академик и градски већник г. д-р Јован Радонић, градски већник г. Будимир Швабић, управник Библиотеке и Музеја г-ђа д-р Марија Илић-Агапов. Већ на први поглед млади Кнежевић је освојио све симпатије својим природним и у исто време тако чедним, дечачким држањем. Његова изванредно умесна питања, постављена скромно и разумно, утврдила су нас у нашим симпатијама.

Дан је био радни. Градске читаонице су биле пуне редовних посетилаца, наших марљивих читалаца. У Дечјој и Омладинској читаоници деца су била заузета књигама, старији су били окупљени око каталога, око

библиотекара, или у својој редакционој соби. Неколико посетилаца налазило се у Градском музеју и у Градској галерији слика. Вечер, озбиљан, млади Кнежевић је одмах ушао у Велику читаоницу, где је у том часу било највише света око пулта за издавање књига. Хитрим кораком прешао је кроз дворану, да се затим, исто тако брзо, попне у Градски музеј. Ту је разговор био најдужи. Све је младог Кнежевића занимало. Оно што му се нарочито допало, то је отворено наглашавао. А избор је увек био добар. Познавање наше историје, а нарочито историје Београда младог Кнежевића изненадило нас је.

— Стари планови Београда! — Слушајући тумачења и гледајући најстарије слике, Кнежевић је тражио у мислима сличност између тог Београда прошлих векова и садашњег Београда. Али, много се тога изменило. Па ни ниво Саве и Дунава више није исти као некад, ни висина наше цитаделе. Сви ти планови сређени су тако да се уз сваку групу планова налази и слика носиоца тог времена: курфирст Баварски, Евгеније Савојски, Лаудон, наши граничари. Подешавајући тумачење према Кнежевићевом добу, изнето Му је оно што га је, у вези са тим личностима, могло нарочито занимати. Видело се колико га интересује опис личности Савојског и то не само као ратника, већ и као човека изванредно великог духа, који је волео књигу, који је знао у животу бити онакав како је то његово достојанство тражило. Исто га је тако занимао и живот Лаудонов док је као млад официр боравио у нашој кршној Лици, па његово бежање у Беч у жељи да нађе што шире поље рада. У етнографском, културном, као и у историјском одељењу Београда у XIX веку многи предмети су нарочито привукли Кнежевићеву пажњу. И стари градски костими и успомене које су везане за развој и постанак нашег грађанског друштвеног живота, па чак и на око ситне ствари нису умакле Његовој пажњи. Све је Он видео и у свему се снашао. У витрини у којој се налазе предмети које је Градском музеју поклонио Коста Главинић, — који је толико година провео на положају председника наше Општине, — с пажњом је прегледас и посуђе које се некад употребљавало у отменим градским породицама, мале

изложене књиге писане старинском ортографијом. У другим витринама су Га нарочито занимали рукописи појединих књижевника, нарочито Змај-Јовин, Сремчев. Модел Велике школе млади Кнежевић је са задовољством и интересом погледао и с унутрашње стране, пошто је, по Његовој жељи, модел растворен. Пред моделом Куле Небојше, која Му је такође показана и с унутрашње стране, застао је још дуже. Стара кула и прича о њој изазвала је реминисценције:

— То је као лондонски Таувер!

зане за предају Београда 1867, буде нови интерес младог Посетиоца. Допада му се што је скулптор на бисти Кнеза Михајла моделирао ордене. Гледајући последњег београдског пашу, Али-Риза пашу, пита:

— А, да ли је био добар?! — То питање очито стоји у вези са самом предајом Града, — по природним младалачким асоцијацијама мисли!

У Одељењу Одбране Београда 1914—1915 опет је било све предмет будне Кнежевићеве пажње. Види се да му је историја гигантске

Њ. Кр. Вис. Кнежевић Никола разгледа Градски музеј

Тужна историја Риге од Фере Га нарочито занима. Затим, у вези са сликом која се налази над кулом, историја Васе Чарапића, историја старе Стамбол Капије. Али време хита, пажњу опет привлачи једна витрина. То су писма и документи који су везани за Великог Војда Карађорђа, Краља Петра, Краља Ујединитеља, Његово Краљевско Височанство Кнеза Павла. Писмо Војда Карађорђа претставља драгоцени поклон проф. Онора — факсимил оригинала који се чува у Народној библиотеци у Паризу — Вождова молба Наполеону за помоћ.

— А шта је учинио Наполеон на ову молбу?

Оружје, документи и слике, које су ве-

борбе добро позната, да су му познате беспримерне жртве бранилаца Београда. У том разгледању и разговору, који се око тога водио, Кнежевић поставља дирљиво питање:

— А где је портре Малог Браниоца Београда?!...

У питању је скулпторски рад нашег познатог скулптора Живорада Лукића, који је израдио изванредно успео портре малог јунака Томашића, четрнаестогодишњег дечака, који је погинуо бранећи Београд, као и толики његови млади другови.

— Је ли тачно да му је било само 14 година?

Пошто је добио одговор, Кнежевић пита даље:

— А, да ли су га родитељи пустили?

— А, шта је рекла војска?...

Исти интерес изазива и слика малог ба-
чача бомби, документарни акварел сликара
Гуљевића. С великим пијететом слуша Кнеже-
вић тумачење наредбе команданта Гавриловића
и тумачење у вези с позивом генерала Гоглије
да се Београд преда без боја.

У Земунском одељењу опет Кнежевић по-
ставља питања која доказују његову разви-
јеност, његов интерес за све што гледа:

— Да ли се сад становништво града Зе-
муна убраја у становништво града Београда?

Слике земунских претседника и слике ко-
је приказују велику еволуцију Земуна после
рата привлаче велику пажњу.

— Врло се радујем што сам све ово ви-
део! С тим речима млади Кнежевић, увек јед-
нако пажљив, излази из Градског музеја и
упућује се према Дечјој и Омладинској чи-
таоници. Читаоци Га гледају, сретни и задо-
вољни што Га виде у својој Читаоници. Раз-
гледамо књиге. Скоро свака Му је позната,
и наше и стране. Једна књижица Га нарочито
занима — нова књижица Мате Ловрака „Срећ-
на Земља” (изд. књижаре „Славија”, Нови
сад 1940).

— То је књига писца који је писао књигу
„Деца великог села”.

— О, знам, знам. А ево и Молнара. Како
је тужна Немечекова смрт. Било је то у био-
скопу.

— Јест, јест.

— Имате много енглеских књига. Енгле-
ске књиге су добре и лепе.

Улазимо у редакцију „Зидних новина”.

— Имате ли који број готов?

— Јест, на зиду је.

— О, па ови цртежи су лепо.

Ту је и млади сликар, али се Кнежевић
већ жури и прегледа даље књиге које деца
највише читају. Занима Га да ли се деца ин-
тересују за књигу. Кажемо Му да је интерес
велики и да деца нарочито желе да њихова
Библиотека што пре добије све добре књиге
које изађу.

Из Дечје и Омладинске библиотеке идемо
у Галерију слика. Ту се Кнежевић интересује
за све слике, нарочито за слике свог профе-
сора ак. сликара Петровића. Велико допадање
изазивају слике Ајвазовског.

—о—

Ведар, како је дошао, тако је и напустио
Дом. Брзо, брзо силазио је низ степенице.
Сви су Га испратили. Своју малу руку пружа
најпре претседнику г. Томићу, затим редом
свима, проф. г. Радонићу, већнику г. Швабићу.

Симпатични потпис у Спомен књизи Дома
остаће једна лепа успомена, као и срдчане сим-
патије које је освојио на први поглед и које
су биле све веће што смо Га дуже гледали
и слушали.

Д-р М. И. А.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Две изложбе младих (Изложба Александра Божић и Бојане Бекљанов)

(Мала сала Уметничког павиљона од 29.ХП:1940 до 10.1:1941 године).

И Александра Божић и Бојана Бекљанов су још веома младе; тек што су завршиле школу, и то код нашег познатог сликара Ђ. Радовића. Ово је њихова прва изложба и заиста се без икаквих ограда може да каже, да ове две младе сликарке претстављају веома озбиљне наде нашег сликарства. Овако младих, а већ толико изграђених уметница, у нашој најмлађој сликарској генерацији заиста више нема.

Палета г-ђице Александре Божић веома је богата, весела и чиста. Њени пејзажи — особито „Околина Књажевца“, „Пашино Брдо“ и „Виноград“ — управо трепере од ваздуха и богатства боја. То су заиста искрено прооцењана и солидно простудирана дела, у којима се осећа по нешто од топлоте и влаге нашег поднебља. И то специфично нашег, упркос томе што се у њима осећа далеки утицај Бонара, Писароа и Сислеја. Осећа се код ње и утицај импресионизма, али не као манира, као моментане моде, него као добре школе у којој је она солидно научила шта је то ваздух и колики је његов значај у сликарству. Слично је код нас, још почетком овог века, радио познати хрватски сликар Фердо Ковачевић.

У својим „Дулецима“ Божићева је дала једну дивну и за своје године ретко успелу студију материје. У портретима је слабија; изгледа да нема много осећаја ни за спољне ни за психичке карактеристике и финесе даних индивидуалитета. Она је изразито колористички таленат, која се међутим не изживљава искључиво у колористичким егзалтацијама, него веома солидно студира и цртеж. Мотиве брижно изабире, солидно их студира и пажљиво израђује. Све то обећава да ће се она развити у солидну сликарку и ја верујем да ће идућих година њена платна бити увек запажена на нашим „Пролетним“ и „Јесењим“ изложбама.

Њена колегиница Бојана Бекљанов, бави се, — судећи бар по овој изложби, — искључиво графиком, — и то крејоном. У тој техници она се, за своје године, довинила заиста до великог успеха. Њену, вероватно песнички расположену душу, привлачи скоро искључиво тишина и мистика шуме, шумских путелака, шумских поточића, врбака, осамљених шумарских кућица итд. Нигде на њеним сликама ни живог створа. Само тишина, треперење ваздуха између грана и контрасти светла и сенки, које она даје у веома богатој скали бело-црног. Сваки њен потез и свака њена сенка су веома солидно простудиране и сензибилно дане. Нема ту никакве позе, никаквих лажних експериментисања, који понајчешће служе као одлична камуфлажа незнања и недаровитости, — ни никаквих случајних ефеката. И ово је један реалан таленат, који ради озбиљно и без икаквих разметања.

ИЗЛОЖБА САБАХАДИНА ХОЏИЋА
(Мала сала Уметничког павиљона 9—26 феб.).

Познат по својим честим суделовањима на заједничким изложбама, а још више као новински цртач, овај млади сликар се овим појављује по други пут пред београдском јавношћу, са својом колективном изложбом. Хоџић спада међу оне веома ретке муслимане, који су се, упркос верских традиција, посветили сликарству; али је ипак, ни уз најбољу вољу, нисам могао у његовом сликарском делу наћи савршено ништа што би оправдавало сугестије отварача ове изложбе књижевника Хамза Хуме, да се у Хоџићевим сликама „иако у пригушеној мери“, налазе вредности суседног муслиманског Истока „које у Хоџићевом сликарству тињају, док не нађу одушка свом потпуном расpirивању.“ Међутим, Хоџића не интересују чак ни мухамедански, боље речено, босански, мотиви. Изузев једне једине слике коју сам запазио — „за мангалом“ — а која, сем мотива, са чисто ликовног гледишта не садржи савршено ништа специфично мухамеданског, — Хоџић је изложио читав низ платна и картона која већ на први поглед сведоче да је и он прошао кроз Париз тражећи у њему инспирације.

Не би се смело рећи да он лети за ефектима, да прави бравурозне скокове, али је несумњиво да се он још увек не може ослободити извесних опсесија које је доживео у неким париским галеријама. Плава боја, која доминира у највећем броју његових слика, у „Сремском пољу“ је дошла управо до невероватних колористичких несразмера и до дречеће сировости „веш-плава“. Уопште Хоџићеве боје су све мање-више сирове, онакве какве се налазе у тубала. У цртежу је далеко бољи, снажнији, изразитији, прецизнији и реалистичнији. Ту он с релативно малим средствима постиже доста лепе резултате, иако извесни његови цртежи доста потсећају на познатог хрватског графичара Крсту Хегедушића. Форме су му редовно солидно простудиране, да у једном акту кредом досегну управо вајарску снагу. Пастели му нису пастели, него цртежи бојадисаним оловкама, као што му ни гваши нису гваши, него цртежи четком; и мени заиста није јасно зашто овај сликар ради у техникама које му не „леже.“

Хоџићевим бројним мотивима из Београда не би се могло порећи чисто илустративна и документаторска вредност, али од београдске атмосфере и београдског специфичног поднебља, ја заиста у њима нисам могао наћи ништа.

Судећи по свему, изгледа да је Хоџић далеко бољи графичар, него колориста, — и моје је мишљење да би требао да се он окуша и у осталим бројним графичким техникама, где би имао, вероватно, више успеха.

Милош П. Радојловић

— Београд је изгубио свог популарног грађанина, а Општина београдска једног истакнутог већника —

Стари наш родољубиви, борбено национални, српски и патријархални Београд са турском калдрмом и наереним кућерцима у зеленим гајевима, али са срцем топлим и пуним љубави за све што је честито и ваљано, за све што је родољубиво и патриотско, као и нова велика и модерна европска престоница Југославије, са својим облакодерима и савременим установама једног велеграда, подједнако су осетили велики

лепу и коруплентну појаву наочитог витеза, увек исправна држања и чврстог хода, могли кроз низ година сретати на свима јавним манифестацијама и чије је популарно име било у вези са многим успесима наше Општине у којој је преко четири деценије сарађивао са вољом и љубављу.

Милошко, како га је из милоште звао огроман круг његових многобројних пријатеља и поштовалаца не само у Београду но по целој нашој земљи, рођен је Београђанин. На дан 2 августа 1876 године нашло се шесто мушко чедо у кући опште поштованог грађанина београдског, чувеног Петра Радојловића, окружног начелника у пензији и бив. ађутанта Књаза Александра Карађорђевића. У строго патријархалном кругу једне тако угледне престоничке породице растао је уз своју старију браћу: Радоја, једног од најистакнутијих наших новинара, начелника Министарства пошта и начелника у штабу Врховне Команде за време ратова; Ђорђа, трговца, претседника Трговачке коморе и једног од најагилнијих водећих радника у Црвеном крсту; Љубу, београдског трговца и резервног потпуковника, који је као командант београдског станичног батаљона стекао великих заслуга у одбрани Београда; Милана, вишег железничког чиновника, који је у рату изванредно послужо и био први шеф станице у ослобођеном Скопљу; и Драгољуба, претседника Државног Савета и резервног судског потпуковника, који је такође у рату часно приложио свој обол. Угледајући се у старије, био је за углед целој својој генерацији. Сва браћа Радојловићи понели су из куће у живот најлепше традиције грађанина, човека, Србина. Били су кроз више од пола века у првим редовима најутицајнијих и најистакнутијих људи, не само у своме стању но уопште у јавном животу. Мезимац такве куће, Милошко је био њена дика и њена радост. По свршеној техници у Митвајди у Немачкој повратио се у Београд и отпочео да води приватну инжењерску праксу са врло лепим успехом. Способност и Радојловићевска савесност на послу дигли су углед његове младе фирме, чија је солидност била општепозната.

Милош П. Радојловић

губитак поводом смрти једног одличног нашег суграђана, несумњиво Београђанина, честитог и вољеног Милоша П. Радојловића, инжењера и дугогодишњег одборника Општине београдске, истакнутог јавног радника, који је свим својим бићем био целога живота посвећен раду за опште добро, нарочито за добро и напредак свога родног града.

Нема Београђанина, да му није познато и име и импозантна личност Милоша П. Радојловића, чију смо

Много заузет разгранатим пословима, Милошко је умео увек да нађе довољно слободна времена, ма то било на уштрб потребног одмора, да узме врло жива учешћа у многим манифестацијама јавна живота.

Снажан као планина, наочит, ванредно лепо развијен, атлетска изгледа, расни претставник наших поносних Рудничана, одакле по оцу води порекло, милолик као пролећно сунце, припадао је групи првих наших пионира витештва и спорта. У Берлину и другим немачким

грађанима као спортиста, играо је врло видну и запажену улогу. Милошко је учествовао на многим међународним и немачким спортским утакмицама са изванредним успехом о коме су наши листови онога доба с поносом пунили своје ступце. Као такав био је у Немачкој рекордер у бацању копља и дискаса. По повратку са студија видимо га у Београду у првим редовима нашег витешког друштва „Душан Силни“ уз популарног Тасу Поповића. Када се „Душан Силни“ 1911 спојио са „Соколом“, на чему је и Милошко живо сарађивао, ушао је у прву управу главног одбора соколског друштва „Душан Силни“, па је и у уједињеној организацији један од њених вредних сарадника. Соколству и његовој идеологији остаје веран до смрти. Тешко болан и од дуге болести изнурен он је налазио снаге да се до последњих дана одазива дужности Сокола служећи соколској идеји свом својом преданошћу и посвећујући јој и последње своје снаге.

Милошко је и у „Народној Одбрани“ један од чврстих ослонаца у њеном патриотском раду. Недашња „Орјуна“ имала је у Милошу агилног и поузданог вођу у Београду. Дуго времена је сарађивао у главном одбору „Народне Одбране“, а време његовог претседниковања у београдском обласном одбору ове наше значајне националне организације претставља најсветлије дане напретка и живота организације у престоници.

У политичком животу није се намерно много истицао, и ако је био одличан и виђен члан демократске странке по традицији своје породице. Странчар те својгуду никад није био и важио је као партиски непристрасан, готов да на сваком корисном послу сарађује са сваким ваљаним сином ове земље без обзира на његово партиско опредељење и политичко мишљење. Од партије није никад ништа ни тражио ни очекивао, и ако јој је предано служио, сматрајући, сасвим правилно, да је и то грађанска дужност. Толерантан и без и најмањег знака нетрпељивости Милошко никад није имао ни партиских, као ни личних непријатеља. Своје је волео, туђе је поштовао. Зато су га сви волели, сви ценили његову честитост и оданост. У свима је Милошко имао личне пријатеље, који су га волели као свог најближег.

Поред нарочито живе активности у већ поменутих организацијама, Милошко је сарађивао и у многим другим престоничким спортским, витешким, националним, културним и хуманим организацијама као и у многим манифестацијама ширег националног значаја. Нарочито је запажен његов рад у Удружењу резервних официра и ратника. Његов оснивач, Милошко је дугогодишњи члан средишње управе Удружења чијем је напретку и просперитету много допринео, својом сарадњом, као стари ратник и национални борац.

У рату Милош П. Радојловић учествовао је као инжењерски официр код пионирске чете шумадске дивизије. Ратник изразите вредности одликовао се у

много прилика. За своје истинске ратничке заслуге, и војничке врлине одликован је, поред златне медаље за храброст, и једним од највиших наших ратних одликовања: орденом Белог орла са мачевима, а награђен је дивизијском похвалом шумадске дивизије. Као грађанин за своја толико корисна учешћа у јавном животу одликован је свима нашим одликовањима па и највишим: орденом Карађорђевог звезде.

Наша Општина је у низу година имала у Милошу ревностног одборника и већника. Он је своју већничку дужност најозбиљније схватао и најпреданије вршио са пуно разумевања и љубави за свој родни град. Трудећи се на сваком послу да што више допринесе напретку Београда и бољитку његових грађана он је много задужио престоницу и њено грађанство.

Какав је био у Општини такав је био Милошко и на свима осталим пољима јавног рада, а за чудо доспевао је на све стране и свугде је био од користи и помоћи.

Његов по спољном изгледу више но скромни дом, у Кнегиње Љубице улици, испод Класне лутрије, у коме се родио, век провео и умро, био је стециште небројених родољуба из целог српства и са целе територије наше данашње простране уједињене Отаџбине, и то како пре ратова тако и после уједињења све до наших дана. Ко год је дошао од наших бољих људи и истакнутијих националних радника из Босне или са Приморја, из Хрватске или Јужне Србије, из Војводине или Црне Горе бивао му је драг гост. Целог свога живота одржавао је он сталне везе са најбољим нашим људима из целе земље и трудио се да сваког угости и убеди, да су моменталне несугласице међу нама нешто пролазно, а да је наша народна и државна будућност изнад свега.

Многобројни говорници над одром честитог покојника истакли су све врлине и предности једног ретког сарадника на раду за општеномодно добро, сарадника како у миру тако и у рату. И као грађанин и као војник Милош П. Радојловић остаје у нашем јавном животу једна светла појава и част наше престонице чији је угледни члан био. Његова смрт изазвала је болан утисак не само у Београду но широм наше земље у којој је Милошко имао велики број оданих му пријатеља. Милошко је знао само да воли. Племенитошћу свога срца задужио је многе, који су то заслужили. Био је мецена, који је помагао све што помоћ заслужује трудећи се да његово добро дело остане — анонимно. Нашег Милошка красиле су све врлине једног правог човека и родољуба. Био је пун лепих особина и врлина куће Радојловића и као такав оставио је својим животом светао траг те ће му се име с хвалом спомињати.

Светао му помен међу нама!

Константин Кока В. Саватијевић

In memoriam

Инж. Станоје Станојевић

— Поводом десетогодишњице његове смрти —

Станоје Станојевић

15 јануара 1941 године навршава се десет година од смрти поч. инж. Станоја Станојевића, шефа општинске Хемиске лабораторије.

Поч. Станоје Станојевић родио се у Београду 15/28-XI-1888 године од мајке Јелисавете и оца Витомира — праунука првих дахских жртава војвода из устанка, кнеза Станоја из Зеока и кнеза Алексе Ненадовића.

Основну школу и реалку учио је у Београду, а универзитет (Хемиски Факултет) почео је у Београду, а завршио га је у Тулузи (Француској).

По објави рата 1914 године ступио је као добровољац у 7. пук, узимајући учешћа у одбрани Београда и Аде Циганлије. Привремено ослобођен од војске повлачи се са избеглицама и трупама пре-

ко Албаније, и јануара 1916 године одлази прво у Италију, а затим у Француску, где наставља започете студије.

По доласку у земљу, као инжењер хемије одлази са службом у Скопље, где остаје више година, а одатле долази за шефа Хемиске лабораторије Општине града Београда, где остаје да служи до своје смрти.

Умро је 15 јануара 1931 године у Београду, а сахрањен је на Новоме гробљу.

Поч. Станојевић је један од оних наших првих послератних хемичара који су узели видног учешћа у обнови хемиских лабораторија у нашој земљи. Оставио је видног трага својим стручним радом као хемичар. Као човек био је у сваком погледу исправан и честит.

Нарочито се истакао у организацији и обнови општинске Хемиске лабораторије, где је у својству шефа са успехом делао и завршио посао око инсталација лабораториских апарата и особито Лабораторију за проширени обим рада.

Вољен од своје породице, другова, колега и пријатеља испраћен је до вечне куће на дан 16 јануара 1931 године.

Слава Станоју Станојевићу!